

OVER TAAL

- 115** Interview
Ilona Plichart en Wablieft, Centrum voor Duidelijke Taal - Evelien Van Renterghem
- 118** Taalwerk
Taalvaardigheid als journalistieke competentie - Michaël Opgenhaffen
- 121** Taalkronkels
Zwartepieten - Max Dedulle
- 122** Idioom & Co
De kn-knoop - Bert Cappelle
- 124** Broodje taal
Nieuwe dingen, nieuwe woorden - Karen De Loenen
- 126** Interview
Jet Marchau: jeugdliteratuur en de strijd tegen de vervlakking - Bruno Comer
- 129** Taalwerk
Taalzorg in de Vlaamse provinciebesturen - Stefanie Vanstaen
- 132** Dossier
Afasie: als taal niet meer vanzelfsprekend is - Hyo Jung De Smet
- 135** Te boek
Thesaurus betekenisverwante woorden - Filip Devos
Latijnse citaten - Filip Devos
Nieuwsberichten schrijven - Filip Devos
Het protocol in België - Filip Devos
- 139** Column
Taal en letteren - Hugo Brouckaert
- 140** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Interview

Ilona Plichart en Wablieft, Centrum voor Duidelijke Taal

EVELIEN VAN RENTERGHEM

Ilona Plichart is licentiate Germaanse Talen en master in de Internationale Politiek. Daarnaast verdiepte ze zich ook in genderstudies en verrichtte ze onderzoek naar laaggeletterdheid. Tijdens dat onderzoek ontwikkelde ze een passie voor 'moeilijke lezers'. Geen wonder dus dat ze momenteel werkt voor Wablieft, het Centrum voor Duidelijke Taal. Die organisatie is bij het brede publiek vooral bekend vanwege de Wablieft-prijs, een jaarlijkse prijs waarmee Wablieft projecten, organisaties of personen bekroont die duidelijke taal gebruiken om informatie voor iedereen toegankelijk te maken. De jongste Wablieft-prijs werd uitgereikt op woensdag 19 oktober en ging naar het project Luisterogen.

Kun je Wablieft even voorstellen?

Wablieft is een vzw die deel uitmaakt van de grotere vzw Vocvo, het Vlaams Ondersteuningscentrum voor het Volwassenenonderwijs. Dat is een overkoepelende instelling die gegroeid is vanuit het alfabetiseringswerk. Wablieft is 25 jaar geleden heel klein begonnen met de Wablieft-krant en is door de jaren heen enorm gegroeid. Wij hebben nu ook een dienst tekstadvies, we geven boeken uit en we ondersteunen projecten van andere organisaties. Dat alles is ontstaan vanuit één idee, namelijk informatie toegankelijk maken voor alle mensen en tegelijkertijd werken aan het verstevigen van de leesvaardigheid van laaggeletterde mensen.

Je spreekt over laaggeletterde mensen. Wat zijn dat precies?

Laaggeletterde mensen zijn mensen die elke dag problemen ervaren met lezen en schrijven. Ze beheersen beide, maar hebben problemen om bijvoorbeeld brieven van de gemeente of van de school van de kinderen te lezen; de dagelijkse krant is voor hen te hoog gegrepen,

enzovoort. Dat is natuurlijk een heel andere categorie dan analfabeten. Mensen die echt niet kunnen lezen en schrijven (afgezien van hun naam), zijn er steeds minder. Vooral bij anderstaligen die op volwassen leeftijd hierheen komen, zijn er analfabeten. En natuurlijk zijn er ook Vlamingen die uit de boot vallen. Daarnaast zijn er mensen met een mentale handicap, maar dat is natuurlijk nog een andere categorie.

Hoeveel mensen in Vlaanderen vallen er ongeveer onder de noemer 'laaggeletterd'?

Als je de officiële cijfers bekijkt, merk je dat er veel mensen zijn met lees- en schrijfproblemen. Volgens die cijfers haakt een op de vier Vlamingen af als lezen iets meer moeite kost en heeft een op de vier Vlamingen moeite om alledaagse teksten te lezen. Een op de zeven

Vlamingen valt onder de noemer 'laaggeletterd'. Dat zijn niet onze cijfers, maar die komen van onderzoekers. Je merkt dat laaggeletterd zijn dus niet hetzelfde is als wel kunnen lezen of schrijven, maar toch elke dag problemen ervaren. Het is een complex kluwen van (te) moeilijke teksten, en persoonlijke vaardigheden.

Van taal kun je iets heel democratisch maken, je kunt ervoor zorgen dat mensen mee zijn in de maatschappij. Hoe duidelijker, hoe meer mensen mee zijn.

Waarom is duidelijke taal zo belangrijk?

Duidelijke taal is een mensenrecht. Iedereen heeft recht op toegankelijke informatie. Van taal kun je iets heel democratisch maken, je kunt ervoor zorgen dat mensen mee zijn in de maatschappij. Hoe duidelijker, hoe meer mensen mee zijn. Toch is het vaak zo dat als mensen, overheden of organisaties zichzelf belangrijk vinden, ze dan de neiging hebben om zich heel moeilijk uit te drukken. Mooie voorbeelden daarvan vind je in de advocatuur of in ambtelijke teksten van gemeentes of de overheid.

Wat is voor jullie duidelijke taal?

Duidelijke taal, dat is taal die mensen na één keer lezen begrijpen. Bijvoorbeeld als ze een brief krijgen, dat het meteen duidelijk is waarover die gaat.

Jullie Wablieft-krant bestaat dit jaar 25 jaar. Vanwaar kwam het idee om een eigen krant te maken?

Het idee is gegroeid doordat we in het alfabetiseringswerk met volwassenen te weinig materiaal hadden. Een aantal leerkrachten zijn toen begonnen met het maken van een eigen krantje. De teksten werden eerst gewoon gekopieerd en dan is dat langzaam een echte krant geworden die nu veel breder gaat dan mensen die les volgen in basiseducatie.

Jullie hebben meer dan 45.000 abonnees. Welke mensen zijn dat?

Ons lezerspubliek is zeer divers. Er zijn bijvoorbeeld heel veel kinderen uit het lager onderwijs, maar ook uit het beroepssecundair en technisch onderwijs die met ons leren lezen en die via ons een krant leren kennen. Wij hopen natuurlijk dat dat voor hen een opstapje zal zijn naar de gewone krant. Die kinderen en jongeren worden

meestal door hun ouders geabonneerd. Tussen onze lezers zitten ook veel volwassenen die Nederlands als tweede taal leren. Dat zijn dan vaak tijdelijke abonnees. We hebben ook laaggeletterde en laaggeschoolde lezers voor wie de gewone krant eigenlijk te hoog gegrepen is. Daarnaast vind je onze krant ook bij logopedisten, in gezondheidscentra, in rust- en verzorgingscentra, bij oudere mensen thuis, enzovoort. Je kunt het zo gek niet bedenken of wij worden er gelezen. We zijn er zeer blij mee dat we zo hard geapprecieerd en gelezen worden.

Wat valt er zoal te lezen in de Wablieft-krant? Is dat nieuws dat ook in de gewone krant staat?

Ja, wij brengen alle rubrieken die ook in de gewone krant staan, zoals binnenland, buitenland, sport, cultuur, natuur en wetenschap en algemene reportages. Het grote verschil is dat we maar één keer per week verschijnen. Wij hebben natuurlijk geen volwaardige redactie zoals een gewone krant, waardoor bijvoorbeeld een rubriek als 'buitenland' vooral via persberichten en andere krantenartikelen tot stand komt. Voor de rubriek 'binnenland' hangt dat ervan af; sommige artikelen maken we volledig zelf, andere zijn gebaseerd op persberichten en persconferenties. Alles wat reportages en interviews betreft, doen we volledig zelf. De Wablieft-krant heeft ook een klein broertje, de Kleine Wablieft, die elke twee weken verschijnt en een vijftiental vereenvoudigde artikels uit de Wablieft-krant bevat. Die Wablieft is er voor mensen voor wie onze gewone krant eigenlijk nog te moeilijk is.

Jullie geven ook tekstadvies. Welke organisaties doen daarvoor een beroep op jullie?

Enerzijds overheidsbedrijven, anderzijds ziekenfondsen, verzekeringsfondsen, heel veel scholen ook, gemeentediensten, revalidatiecentra, centra voor gezondheidszorg, dat gaat heel breed. Wanneer wij een tekst binnenkrijgen, dan vragen we altijd eerst voor wie hij bedoeld is. Een tekst voor anderstaligen die ander werk zoeken, zullen we heel anders aanpakken dan een brief van een verzekeringsmaatschappij die gewoon voor iedereen verstaanbaar moet zijn. Onze tekstcorrectie gebeurt altijd in nauw overleg met de opdrachtgevers.

Jullie hebben ook al twaalf boeken uitgegeven.

Vorig jaar hebben wij een eerste reeks van zes boeken uitgegeven en dit jaar nog eens zes. Wij doen dat vanuit het idee dat wanneer je de leesvaardigheid wilt vergroten, je dan ook moet zorgen dat de mensen graag lezen. Met die boeken willen we mensen vanuit het leesplezier extra stimuleren om te lezen. Vandaar ook onze slogan: 'omdat lezen leuk is'. Die baseline is voor ons heel erg belangrijk.

Wie schrijft die boeken voor jullie?

Vorig jaar hebben wij een aantal boeken intern zelf geschreven en hebben we er een aantal door auteurs laten schrijven. Dit jaar zijn er zes nieuwe boeken, waarvan er vier volledig door auteurs zijn geschreven. We geven de auteurs dan een aantal richtlijnen en we coachen hen. Wanneer zij een stuk binnenbrengen, geven wij daar commentaar op. Er waren dit jaar ook twee auteurs die een volledig manuscript hebben aangeleverd. Die hebben dat dan nog een keer of twee teruggekregen met onze opmerkingen, bijvoorbeeld: dat woord of die zinsstructuur is toch nog te moeilijk. We hebben niet gesleuteld aan de verhaallijn. Het voordeel was dat de auteurs van dit jaar de boeken van vorig jaar hadden als voorbeeld om hun teksten bij te stellen.

Waarover gaan de boeken die jullie uitgeven?

Dat is zowel fictie als non-fictie. Die boeken gaan over heel verschillende onderwerpen omdat ons doelpubliek ook heel breed is. Onze lezers hebben heel verschillende interesses en daar willen we toch op inspelen. Zo is er bijvoorbeeld het boek *Stemmen uit Irak* geschreven door Rudi Vranckx, of *Opvoeden van A tot Z* van Wendy Bosmans, maar we hebben ook fictieboeken zoals *Diamant en andere spannende verhalen*, waaraan onder andere Pieter Aspe heeft meegewerkt.

Jullie hebben een krant, boeken en een dienst tekstadvies, maar bij het grote publiek zijn jullie toch vooral bekend om de Wablieft-prijs.

Ja, dat klopt. Die prijs is voor ons heel belangrijk. Niet alleen omwille van de naambekendheid die hij ons bezorgt, maar vooral voor de mensen die we nomineren. Vorig jaar hebben wij twee ziekenfondsen genomineerd en dat heeft toen heel wat weerklank gehad in de media. Dit jaar hebben wij een veel kleiner project genomineerd. Dat is de kracht van onze prijs. Wij hebben al een aantal keer een BV of een politicus genomineerd en dat geeft ons de kans om nu een kleiner project in de spotlights te zetten.

Wie heeft de Wablieft-prijs dit jaar gewonnen?

De winnaar van dit jaar is *Luisterogen*. Dat project is ontstaan vanuit de behoefte aan materiaal voor dove allochtone laaggeletterde jongeren. Als die naar ons land komen, moeten ze eigenlijk twee vreemde talen leren, namelijk de Vlaamse gebarentaal en het Nederlands. De vzw KOCA (Koninklijk Orthopedagogisch Centrum Antwerpen) heeft daarom het project *Luisterogen* op poten gezet in samenwerking met een aantal kunstenaars die onder meer voor prachtige artistieke foto's hebben gezorgd.

Wat houdt dat project concreet in?

Het is een kunsteducatief project vertrokken vanuit de kamishibai, een vorm van Japans verteltheater. *Luisterogen* bewijst dat je geen moeilijke taal nodig hebt om een verhaal te vertellen; het maakt verhalen en informatie toegankelijk via de combinatie van taal en beelden. Het doelpubliek, dove laaggeletterde allochtone jongeren, breidt hiermee niet alleen zijn basiswoordenschat uit, maar maakt ook kennis met artistiek werk en leert de structuur van een verhaal herkennen. Wat voor ons ook belangrijk is, is dat *Luisterogen* de voorbije jaren de oorspronkelijke doelgroep overstegen heeft. Omdat het heel kwaliteitsvol materiaal is, heeft het zijn weg gevonden naar jongeren in het beroepssecundair en technisch onderwijs, en naar cursisten in het volwassenenonderwijs, zowel in Nederland als in Vlaanderen. Door onze Wablieft-prijs aan dit project toe te kennen, hopen we dat *Luisterogen* nu ook bekendheid zal verwerven bij het brede publiek.

Wij hebben al een aantal keer een BV of een politicus genomineerd met onze Wablieft-prijs en dat geeft ons de kans om nu een kleiner project in de spotlights te zetten.

Wat zijn de toekomstplannen van Wablieft? Staan er nieuwe projecten op stapel?

Natuurlijk willen we enerzijds onze producten blijven verbeteren, en anderzijds willen we op maatschappelijk vlak blijven hameren op het belang van toegankelijke gesproken en geschreven taal. En ja, er staat ook een nieuw project op stapel rond leesbaarheid en de veiligheid van websites. In dit project is Wablieft een partner. De persconferentie vindt eind november plaats. Hou zeker onze website in de gaten!

Wie een beroep wil doen op de diensten van Wablieft of wie meer informatie wil over deze organisatie, kan terecht op de website www.wablieft.be.

Taalwerk

Taalvaardigheid als journalistieke competentie

MICHAËL OPGENHAFFEN

Ik ben verbonden aan de masteropleiding journalistiek van Lessius in Antwerpen. Deze 1-jarige, voltijdse opleiding kent een erg heterogene instroom. Een groot deel van onze studenten heeft al een talige vooropleiding genoten. Zij komen uit onze eigen bacheloropleiding Toegepaste Taalkunde of stromen in uit een andere instelling waar ze Taal- en Letterkunde hebben gestu-

deerd. Maar er zijn minstens evenveel studenten die uit een niet-talige vooropleiding onze master instromen. Dit zijn studenten communicatiewetenschap, geschiedenis, filosofie, enz. Maar ook uit de exacte wetenschappen krijgen we regelmatig studenten die bij ons het masterjaar journalistiek willen volgen. Zo hebben we dit jaar een chemica. Zij kiest voor een extra jaar journalistiek met het oog op een carrière als wetenschapsjournalist. Zo'n heterogene instroom maakt het niet altijd makkelijk om leerstof op maat van de studenten te maken, maar het is wel erg boeiend.

Als ik de studenten op infodagen of bij de start van het academiejaar vraag naar hun studiekeuzemotivering, krijg ik meestal te horen dat ze behoefte hebben aan meer praktijk, of tenminste aan meer toegepaste theorie. Vooral het leren schrijven, blijkt een belangrijke reden te zijn om journalistiek te studeren. 'Als je het als journalist wil maken, dan moet je goed kunnen schrijven', zo verdedigen ze hun keuze. Dat klinkt niet alleen logisch, het is het ook. Zelf ben ik een communicatiewetenschapper en heb ik geen taalkundige vooropleiding genoten, maar zelfs ik vind dat een journalist zich in foutloos Nederlands moet uitdrukken en liefst nog wat creatiefs moet kunnen doen met onze taal. De vraag is echter of deze competentie nog steeds belangrijk is voor hedendaagse journalisten, en of dit ook de volgende decennia nog belangrijk zal blijven. Journalisten moeten immers meer en meer concurreren met bloggers, Facebookers en twitteraars, voor wie de snelheid van het nieuws vaak belangrijker is dan de vorm waarin het bericht verschijnt. Bovendien leeft het idee dat een eindredacteur de meest grove fouten uit de teksten zal halen en dat een journalist zich dus vooral op de inhoud en de feiten moet focussen. En sinds de opkomst van de crossmediale berichtgeving wordt regelmatig voorspeld dat een journalist vooral crossmediale technieken zal moeten beheersen, en dat het schrijven van secundair belang zal worden.

Door een antwoord te zoeken op de vraag hoe belangrijk de taalvaardigheid als journalistieke competentie is, zouden we niet alleen zicht krijgen op de journalistieke praktijk, maar als opleiding ook het belang van een vak als journalistie-

ke taalvaardigheid in het curriculum kunnen evalueren. Hiervoor dienden we een aanvraag in bij het opleidingsontwikkelingsfonds van de K.U.Leuven, waardoor we de mogelijkheid kregen om een grootschalig onderzoek uit te voeren. Maarten Corten (Lessius/K.U.Leuven) stond in voor de uitvoering van het onderzoek.

Onze werkwijze

In een eerste fase werden bij 24 journalisten, hoofdredacteurs en mediawetenschappers kwalitatieve diepte-interviews afgenomen. We gebruikten deze informatie om de verschillende journalistieke competenties die we op basis van literatuurstudie opgesteld hadden, te optimaliseren. In een tweede fase verstuurden we een uitgebreide onlinevragenlijst naar alle beroepsjournalisten en plaatsten we de oproep op verschillende journalistieke websites om ook niet-beroepsjournalisten de kans te geven deel te nemen aan deze bevraging. In totaal vulden 597 journalisten onze vragenlijst in.

Naast enkele sociodemografische gegevens peilden we vooral naar de journalistieke competenties die nodig zijn om als journalist te werken, en dit over de verschillende platformen heen. We vroegen dus in de eerste plaats voor welk(e) platform(en) (print, radio, televisie, online, of een combinatie hiervan) ze journalistieke stukken maken. Hierbij vroegen we hun ook welke modaliteiten (tekst, audio, video, infografieken ...) ze gebruiken. Vervolgens werd hun een lijst van competenties voorgelegd waarvan ze het belang moesten aanduiden in hun specifieke werksituatie. Een journalist die dus alleen voor een krant schrijft, moest aangeven hoe belangrijk de verschillende competenties zijn voor zijn werk als krantenjournalist. Een onlinejournalist moest hetzelfde doen voor zijn werksituatie, enzovoort. Op die manier konden we analyseren of de vereiste

competenties van een krantenjournalist anders zijn dan die van een radio-, televisie- of onlinejournalist.

Er waren drie grote groepen van competenties die we in onze vragenlijst hebben opgenomen. De eerste categorie van competenties zijn de attitudes of persoonlijkheidskenmerken. Kritisch denken, leergierig zijn, stressbestendigheid, enzovoort. De tweede categorie peilde naar het belang van competenties die gebruikt worden tijdens de nieuwsgaring, zoals kennis van vreemde talen, traditionele en onlinezoekvaardigheden, en data-analyse. De derde categorie was die van de productiecompetenties. Hier vroegen we naar het belang van technieken die gebruikt worden tijdens het maken van een journalistieke tekst, radio- of televisiereportage. Het ging hier dus om kennis van html, video en montagetechnieken, maar dus ook om de journalistieke taalvaardigheid. In totaal moesten de journalisten het belang van 57 competenties beoordelen, en dit aan de hand van een vijfpunts Likertschaal, waarbij 1 'geheel niet belangrijk' en 5 'zeer belangrijk' betekende.

De resultaten

De meeste experten hamerden tijdens onze interviews op het belang van journalistieke taalvaardigheid. Naast een foutloze spelling werd er gewezen op het belang van 'een vlotte schrijfstijl'. Hierbij keren twee elementen vaak terug: storytelling en toegankelijk schrijven. Storytelling slaat op de vaardigheid om een logisch verhaal te creëren op basis van de beschikbare informatie. Die vaardigheid is volgens Eric Goens (VMMa) mediumneutraal: 'Iemand die perfect in staat is om op een originele, afwisselende manier aan storytelling te doen op de radio, die mag zo, wat mij betreft, op televisie beginnen of vice versa. Of iemand die uit de print komt, als dat een goede storyteller is, ik zeg het, dat is een 'apentruukske' om de beeldtaal erbij te leren. Maar het intrinsieke talent, de intrinsieke kwaliteit ligt vaak in de storytelling.' Naast storytelling komt de notie 'toegankelijk schrijven' vaak ter sprake. Het opgebouwde verhaal moet verteerbaar zijn voor de doelgroep. Annelien De Greef (*De Standaard*) wijst, net als de meeste journalisten, op de drempel tussen kennis en kennisoverdracht: 'Die toegankelijkheid is heel belangrijk. En dat is ook een beetje het punt. Als je heel sterk bent in economie, dat wil nog niet zeggen dat je het kan uitleggen. Nu, die kennis, als je die hebt, je moet ze ook nog wel kunnen overbrengen.'

Ook uit de survey blijkt dat journalistieke taalvaardigheid nog

steeds een noodzakelijke competentie is om als journalist je werk te kunnen doen. Tabel 1 geeft een overzicht van de verschillende bouwstenen die de journalisten gebruiken tijdens het maken van hun journalistieke producties. Hieruit blijkt dat over de verschillende platformen heen de geschreven tekst een heel belangrijke modaliteit is, en voor de meeste journalisten zelfs de belangrijkste is.

	Print	Print-Web	Web	Radio	TV-Radio + ander	TV	Rest
Geschreven tekst	97,1	94,7	96,7	72,4	86,5	55,7	92,5
Foto's	73,1	84,2	90	1,7	37,8	37,7	60
Video	3,4	22,4	86,7	8,6	56,8	95,1	60
Illustraties	41,8	47,4	46,7	0	18,9	33,6	20
Infografieken	43,8	47,4	23,3	3,4	27	43,4	12,5
Gesproken tekst	3,3	7,9	36,7	100	73	80,3	80
Niet-verbaal geluid	0	3,9	3,3	77,6	37,8	50	40
Muziek	0,5	2,6	6,7	62,1	32,4	59	52,5
Animatievideo	0,5	0	10	0	21,6	39,3	15

Tabel 1:
Aandeel journalisten per mediaprofiel dat modaliteit X geregeld gebruikt (n=597)

Tabel 2 toont het belang dat journalisten hechten aan verschillende competenties die met de productie van journalistieke stukken te maken hebben. Hierbij hebben we zoals gezegd enkele competenties rond journalistieke taalvaardigheid opgenomen. Uit de gegevens blijkt dat journalisten een heel hoge score geven aan deze competenties. 'Een vlotte schrijfstijl hebben', 'foutloos kunnen schrijven' en 'kennis van tekstopbouw en argumentatie hebben' worden als heel belangrijk aangemerkt door de respondenten. Opvallend is ook dat deze hoge scores terugkomen wanneer we de gegevens voor ieder platform specifiek bekijken. Zelfs bij de audiovisuele profielen zoals televisie worden deze schrijfvaardigheden als belangrijkste competenties beschouwd. Ze zijn dus niet alleen belangrijk voor krantenjournalisten. Deze resultaten liggen in het verlengde van het veelvuldige en mediabrede gebruik van de geschreven tekst als bouwsteen. Ook spreekvaardigheid (articulatie, dictie ...) scoort relatief hoog, evenals het kunnen schrijven op een manier die gepast is voor onlinepublicaties. De resultaten uit tabel 2 tonen bovendien aan dat journalistieke taalvaardigheid als veel belangrijker wordt ingeschat dan andere productievaardigheden zoals kennis van lay-out, audio-, video- en fototechnieken.

Competentie	Score
Een vlotte schrijfstijl hebben	4,60
Foutloos schrijven	4,50
Verschillende vormen van tekstopbouw en argumentatie beheersen	4,24
Doelgroepgericht denken en werken	3,89
Spreekvaardigheid beheersen (articulatie, dictie ...)	3,51
Aangepast schrijven voor onlinepublicaties	3,23
Gevoel hebben voor lay-out en gebruiksvriendelijkheid	3,08
Weet hebben van de werking en logica van alle verschillende media-platformen	3,06
Inzetbaar zijn binnen alle verschillende mediaplatformen	3,05
Gespecialiseerd zijn in één medium	2,46
Audio opnemen (apparatuur, geluidsterkte, achtergrondgeluid ...)	2,37
Audio monteren	2,36
Werken met HTML	2,28
Video monteren	2,11
Fotograferen (apparatuur, compositie, licht ...)	2,09
Filmen (apparatuur, beeld, geluid ...)	2,02
Discussiefora of reacties modereren	1,97
Foto's bewerken (Photoshop ...)	1,91
Werken met authoring software (Publisher, Dreamweaver ...)	1,84

Tabel 2: Belang van productiecompetenties (n=475)

Een paar conclusies

De resultaten van de onlinesurvey tonen aan dat journalistieke taalvaardigheid nog steeds erg belangrijk is voor een journalist anno 2010 en dat deze kennis als belangrijker wordt ingeschat dan crossmediale inzichten en technieken. In de bespreking van de experteninterviews werd al aangegeven dat een startende journalist zonder taalgevoel weinig kans maakt om aangenomen te worden of door te groeien. Een aantal experts stellen zelfs dat iemand met onmiskenbare expertise geen goede journalist kan zijn, als hij niet de vertaalslag van zijn expertise naar een aantrekkelijke, toegankelijke en begrijpelijke tekst kan maken. Schrijfvaardigheid lijkt, meer zelfs dan algemene kennis, een *conditio sine qua non* te zijn voor het hele werkveld, dus niet alleen voor krantenjournalisten. Dit kan ons doen besluiten dat opleidingen journalistiek aandacht moeten blijven besteden aan journalistieke taalvaardigheid. In deze optiek is de beslissing van midden jaren 90 van toenmalig minister van onderwijs Luc van den Bossche om de nieuw op te richten masteropleidingen journalistiek onder te brengen bij de departementen Toegepaste Taalkunde verdedigbaar. De vraag kan echter gesteld worden of studenten deze vaardigheden kunnen aanleren

tijdens een opleiding journalistiek. Men zou immers kunnen stellen dat deze vaardigheid aangeboren is, en dat je dus als journalist geboren wordt. 'Je hebt het, of je hebt het niet', zo luidt het vaak. Mijn indruk is dat deze romantische visie op het beroep als journalist vooral leeft bij de beroepsjournalisten die geen specifieke talige of journalistieke opleidingen hebben genoten. Zeker vroeger was het niet nodig om een diploma op zak te hebben om journalist te worden. Maar ook vandaag nog kunnen zij die van nature uit goed en creatief kunnen schrijven, wel terecht in de journalistiek. Het journalistieke beroep is trouwens ook geen beschermd beroep zoals dokter of advocaat, zodat een specifiek diploma en een grondige taalopleiding niet verplicht zijn. Een opleiding journalistiek is dus geen noodzakelijke voorwaarde om journalist te worden, maar het helpt wel, zo durf ik te besluiten op basis van gesprekken met ex-studenten en journalisten. Misschien is het te veel gevraagd om de journalistieke taalvaardigheid volledig aan te leren, maar een opleiding kan deze competentie wel bijschaven en verder doen ontwikkelen. En als het schrijven niet lukt, kan een opleidingsonderdeel journalistieke taalvaardigheid studenten doen beseffen dat het talent volledig ontbreekt, zodat ze zich nog tijdens het academiejaar kunnen richten op een andere specialiteit, zoals audiovisuele productie of research. En in het allerslechtste geval kunnen ze nog altijd kiezen voor een loopbaan als onderzoeker van de journalistieke praktijk, zoals ondergetekende.

Michaël Opgenhaffen is als doctor-assistent en lector verbonden aan de masteropleiding journalistiek van Lessius Antwerpen en als geaffilieerd onderzoeker aan de K.U.Leuven. Hij doet onderzoek naar nieuwe media en onlinejournalistiek en naar de invloed hiervan op de journalistieke praktijk en opleidingen. Zijn doctoraat, 'Multimedia, Interactivity and Hypertext in Online News' is in Leipzig uitgeroepen tot laureaat van de German Society for Online-Research (DGOF) 'Best Research Thesis Award 2010'.

e-mail: michael.opgenhaffen@lessius.eu

Taalkronkels

Zwartepieten

MAX DEDULLE

Enkele jaren geleden bedacht Radio 1 de 'Ik heb zoiets van'-prijs, uit te reiken aan de ergerlijkste woorden, uitdrukkingen of tussenwerpsels uit de Vlaamse omgangstaal. Geen idee of er plannen zijn om deze twijfelachtige onderscheiding in de nabije toekomst opnieuw uit te reiken, maar anders weet ik al een mogelijke genomineerde. Of ben ik echt de enige die zich mateloos ergert aan het feit dat iedereen elkaar tegenwoordig 'de zwartepiet toespeelt'?

De uitdrukking heeft weinig te maken met de knecht van een zekere dakloper uit Spanje, maar vindt zijn oorsprong in het kaartspel. Volgens het spreekwoordenboek van Theissen en Hiligsmann betekent het zoveel als 'proberen iemand tot zondebok te maken' of 'een moeilijke handeling door iemand anders laten doen'. Aangezien de moeizame preformatie in België steeds meer op een bijna shakespeariaanse twist tussen de respectieve kempfanen begint te lijken, wordt het spel steeds meer op een retorisch niveau gespeeld. En dan wisselt er al eens een zwartepiet van eigenaar, dat spreekt.

Natuurlijk is dit allerm minst een nieuwe zegswijze. Anderhalf decennium geleden maakte wijlen Karel Van Miert al de laconieke opmerking dat hij ondertussen 'over een hele verzameling zwartepieten beschikt'. Stuk voor stuk hem toegespeeld door de Waalse regering, naar aanleiding van de kritiek van de Europese Commissie op zijn standpunt inzake Europese regio's. Van Miert ruilde intussen het tijdelijke voor het eeuwige, maar de zwartepieten zijn nog steeds *en vogue*. Meer zelfs: mijn voornaamste probleem met de uitdrukking is net dat hij plots zo alomtegenwoordig lijkt. Sinds dag 1 van de preformatie is er geen dag meer voorbij gegaan zonder dat een krant melding maakte van het doorschuiven, het toespelen of het terugkaatsen van

een zwartepiet.

Erger nog: de term lijkt zich nog uit te breiden naar andere gebruikswijzen. De zwartepiet in kwestie wijst intussen niet enkel meer op een knelpunt of een moeilijke kwestie, maar Bart De Wever verklaarde zich onlangs gewoon zelf 'de zwartepiet' te voelen. Het is een passe-partout geworden, die vooral doet denken aan een collectief nonchalance aan de kant van journalisten en protagonisten. Woorden schieten hoe langer hoe meer te kort voor het slakkengangerje waarmee de onderhandelingen vorderen. Dus recyclen we dezelfde woorden maar. Dit doorgedreven gebruik lijkt typisch Vlaams te zijn. Ondanks het feit dat men ook in Nederland op tijd en stond eens een regeringscrisis te bezweren heeft, wordt daar vooralsnog niet zo vaak gesproken over een aan elkaar toegeschoven zwartepiet. Intrinsiek is het een heel mooie zegswijze, maar het gevaar van het cliché wenkt. Toch hoeft deze uitdrukking niet automatisch te wijzen op een gebrek aan creativiteit. Een onbekende journalist van Het Belang Van Limburg schreef in 2002 al: 'Dewael pikt het verwijt niet dat de Vlaamse en de federale regering Sinterklaas spelen en de zwartepiet naar de gemeenten doorschuiven'. Hulde!

Op het moment van schrijven lijkt een doorbraak in de Belgische regeringsvorming verder weg dan ooit. Een analyse van de mogelijke oplossingen valt uiteraard buiten het bereik van deze column. Maar aan de journalisten die de preformatie van op de eerste rij volgen, een suggestie. Hoe kinderachtig en eindeloos de onderhandelingen ook lijken, die kaartspelmetaforen hebben we nu wel gehad. Schrijf liever eens over welke partij nu eigenlijk in pole position ligt. Wie zet wie buitenspel? Voor welke politicus ligt de lat te hoog? De mogelijkheden zijn eindeloos!

Idioom & Co

De *kn*-knoop

BERT CAPPELLE

Hebben knuffelen en knus eenzelfde oorspong? Mijn vorig stukje schiep al enige klaarheid rond de kl-cluster. Maar wat aan me bleef knagen, was de kn-. Iets zei me dat ook deze medeklinkergroep beladen is met een aantal klanksymbolische betekenissen, die op grillige wijze in elkaar vervlochten zitten. Een poging om de kn-knoop te ontwarren.

Om te beginnen kunnen we bij heel wat *kn*-woorden, net als bij klakkende of kletterende *kl*-woorden, een zekere klanknabootsende functie vaststellen. Het geluid dat een *kn*-woord oproept, heeft vaak iets luids, scherp en abrupts, zoals bij ontploffingen allerhande, bij kleinere en onregelmatige luchtverplaatsingen, of wanneer harde voorwerpen breken of botsen:

knak(ken), knal(len), knap(pe(re)n, knarpen, knarsen, knats, knerpen, knets, knetsen en knitsen (allebei gewestelijk), knetteren, knikken, knikker(en), knip(pen), knisperen, knisteren, knorren, knots-boem, knuffen (of kuchen)

Zoals je zelf kunt nagaan, geven deze klanknabootsende *kn*-woorden niet allemaal een kortstondig geluid weer. De *kn*- komt zelfs voor in een aantal werkwoorden die 'zeuren', 'zaniken' of 'kleingeestig redetwisten' betekenen. Naast *knorren*, met ook afleidingen en samenstellingen als *knorrig* en *knorpot*, en een gewestelijk gebruik van *knarpen* uit de lijst hierboven, biedt het Nederlands ons nog de keuze uit de volgende *kn*-werkwoorden:

knouten, kneuteren (met ook de gewestelijke varianten knoteren en knutteren), knibbelen, kniezen (en de afleiding kniez(er)ig), knutterig

Het woord *knibbelen* uit deze lijst is eigenlijk allereerst een variant van *knabbelen* en hoort met dat werkwoord thuis in een groepje *kn*-woorden ter aanduiding van herhaalde bewegingen van het gebit, zoals *knagen, knarsetanden* en *knauwen*. Ook *knaasjes, knijten* en *knutten*,

benamingen voor een soort kleine steekmugjes, zouden volgens *Van Dale* klanknabootsend zijn. De Latijnse term voor een ondersoort van dit ongedierte is *culicoides sonorensis*, maar ik heb niet kunnen achterhalen of dit insect die sonoriteit aan zijn vleugeltjes of zijn zuigsnuit te danken heeft. De betekenissen 'bijten' en 'krakend breken' komen ten slotte ook samen in *knapkoek*, het uit het Zweeds ontleende *knäckebröd* en de Nederlandse synoniemen hiervoor, *knapperbrood* en *knasperbrood*.

Hoe evident de *kn*- in het Nederlands en verwante talen ook mag lijken als klanknabootsende medeklinkergroep voor 'geluid voortgebracht door iets wat afbreekt door erin te bijten', we moeten beseffen dat dit maar een *conventionele* eenheid van vorm en functie is. Als we even goed luisteren naar iets wat *knapt* of *knakt*, dan horen we natuurlijk helemaal geen *kn*. Deze medeklinkercluster wordt dan ook lang niet universeel gebruikt. In het Japans bijvoorbeeld gebruikt men een heel andere onomatopée voor het geluid dat een krokant koekje maakt als er een stukje van afgebeten wordt: *pokkin*. Dit werkwoord gaf in Japan aanleiding tot de merknaam *Pocky*, een snack in de vorm van staafvormige koekjes met een laagje chocolade, bij ons beter bekend onder de merknaam *Mikado*.

Knikkende knieën

Iets verder afstaand van het louter klanknabootsende - of dus beter: klankevocerende - zijn woorden die verband houden met een beschadiging. Ook als iets geen geluid (meer) maakt, kunnen we bijvoorbeeld zeggen dat er een *knak* of een *knik* in zit. Andere beschadigingswoorden zijn *knauw* (zoals in *Zijn reputatie heeft een flinke knauw gekregen*) en de werkwoorden *knippen* en *knotten*. De *kn*- komt verder ook voor aan het begin van een reeks woorden die te maken hebben met drukken of slaan:

kneden, knellen (en knelpunt), kneuzen (en kneus, kneuzing), knijpen (en kneep), knevelen, knoedelen, knoert, knokken

Een verwante categorie is die van woorden voor een soort stok met een verdikt uiteinde om iemand hard

mee te slaan (*knoddenstok, knots, knuppel*) of een gesel met knopige riemen (*knoet*). In het Bargoens komt overigens ook *knorf* en *knurf* voor met als betekenis ‘slag’. Ook beenderen zijn hard, zeker als ze dicht bij de huid zitten. Een ruime familie woorden heeft betrekking op benige, verdikte uitsteeksels of harde uitwassen van planten:

knekel, kneukel, knibbelspel (d.i. een spel met benen staafjes), *knies, knobbel* (met varianten *knoop* en *knop*), *knod* en *knodde* (beide gewestelijk), *knoers, knoerst, knoesel, knoest* (en *knoest(er)ig*), *knok, knokel, knokkel, knol, knook, knor* (in een andere dan de al genoemde betekenis)

In die woorden kun je met wat fantasie toch ook nog iets klanknaboortsends horen. Niet voor niets gebruikte de componist Saint-Saëns in zijn *Danse Macabre* de xylofoon, een slaginstrument met een droge aanslag, om het beendergekleetter van dansende skeletten te imiteren. *Zich verkneukelen* hoort hier ook bij: iemand die een heimelijk plezier in iets schept, wrijft zich van genoeg in de handen, met de kneukels tegen elkaar.

Sommige etymologen vermoeden dat *knaap* teruggaat op een Proto-Indo-Europese wortel voor ‘klein, houten voorwerp’ of in elk geval een Proto-germaanse wortel met betekenis ‘korte, dikke stok’ en dus ook verwant is met de grote groep woorden met *kn-* die als gemeenschappelijke betekenis ‘verdikt uitsteeksel of uiteinde’ hebben. Dit wordt gestaafd door een ruim aantal woorden, vooral ook in de Scandinavische talen, die allereerst een kort stuk hout aanduiden maar bij uitbreiding figuurlijk gebruikt worden voor een gedrongen persoon of een domme, lompe sukkel. Wat ook de herkomst moge wezen, naast *knaap* zijn er nog een aantal andere *kn*-woorden die personen aanduiden:

knakker (minachtend woord voor een vreemd manspersoon, als in *rare knakker*), *knar* (als in *krasse knar*: een taaie, oude man), *knapperd* (een ouwetje), *knecht, kneutje* (een jong meisje, of juist een mopperend oudje), *knul, knurft* (een stommeling)

Een knoert van een knuffel

Wat opvalt is dat de *kn-* voorkomt in erg expressief taalgebruik. Dat blijkt uit het grote aantal woorden met min of meer dezelfde betekenis. Ook de wildgroei van gewestelijke varianten toont aan dat in de gewone omgangstaal vaak teruggegrepen wordt op een klank die op zich al barstensvol connotaties zit. Zo neemt *Van Dale knoefelen, knoffelen* en *knuffelen* op voor ‘slecht werk verrichten’, dus *knoeien*. Daarnaast heb je ook:

kneus(je), knoeiboel, knudde (‘waardeloos’), *knuddig* (‘miserabel’), *knuppelverzen* (‘stroef lopende verzen’), *knutselen* (en vooral *ineenknutselen*: op amateuristische wijze vervaardigen), *verknœien, verknallen, verknaphussen, verknollen, verknutselen*

Klanksymboliek geeft soms aanleiding tot nieuwvormingen, zoals *knuisje* in het sprookje van Hans en Grietje (*Knibbel knabbel knuisje, wie knabbelt er aan mijn huisje?*) en *Knoester*, de pratende tak in de nieuwe gelijknamige kinderfilm. Wat nog niet in *Van Dale* staat, is het nochtans vaak gebruikte *er geen knijt van begripen/geloven/kennen/snappen* ... Ook vrij recent is het expressieve gebruik van *knoert* om een groot exemplaar van iets aan te duiden, met andere woorden een *joekel* of een *kanjer* – ook weer die *k!* *Knaap* werd al langer zo gebruikt (bijv. *een knaap van een huis/fout/bierbuik*...), maar die functie is dus uitgebreid naar *knoert*. Daarnaast komen de regionaal gekleurde varianten *knoeper* en *knoeperd* voor (bijv. *een knoeper(d) van een camera/depressie/hit*...). Bijzonder hip is het versterkende voorvoegsel *knoert-* of *knoer-* (zoals in *knoertgoed, knoerthard, knoertlekker, knoertspannend, knoertvet* ...), ontstaan naast *snoei-* en *loei-*. De *oe*-klank blijkt dus ook een rol te spelen in dit soort woorden. Andere en al eerder ingeburgerde intensifiërende voorvoegsels met *kn-* zijn *knetter-*, *knots-* en *knal-* (bijv. *knalrood, knalgeel, knalgroen* ...). *Knal-* komt ten slotte ook als eerste lid voor in samenstellingen als *knalprijs, knalaanbieding* en *knalfuif*.

Merkwaardig genoeg zijn er ook heel wat *kn*-woorden die allesbehalve versterkend of emfatisch zijn. Je zou hier van het ‘kneuterige’ gebruik van *kn-* kunnen spreken:

knaapje, kneu (liefkozend voor jong meisje, zie hierboven), *kneuteren* (in de zin van gezellig bij elkaar zitten babbelen), *knoddig, knol* (liefkozend voor een klein kind), *knollig* (‘lief’), *knuffelen, knul(letje), knuistje* (rond, mollig handje, van kleine kinderen gezegd), *knus(jes), knutselen in de knutselhoek, knutt(er)ig* (‘aardig, lief’ of ‘knus, gezellig’)

Hoe zit het nu met de herkomst van *knuffelen* en *knus*? Oorspronkelijk betekende *knuffelen* niet ‘liefkozend vastpakken’, maar ‘stoten’ of ‘stompen’, een betekenis die we al aantreffen bij *knedén, kneuzen, knokken* en dergelijke. En *knus*? Volgens de etymoloog De Vries is *knus* een vrij jong woord dat misschien van het Oostfriesse woord *knütsel* komt, wat een ‘ineengedraaide knoop’ is. Het Nederlands heeft ook woorden als *knoedel, knoet, knuttel* en *haarknotje*. Uit ‘ineengedraaid’ – en als dát geen ontknoping is – zou dan ‘intiem, gezellig’ zijn ontstaan.

Bert Cappelle is postdoc aan de Hogeschool Gent en docent aan de Vrije Universiteit Brussel.

e-mail: bert.cappelle@hogent.be

Broodje taal

Nieuwe dingen, nieuwe woorden

KAREN DE LOENEN

Taal leeft. Dat merk je als taalgebruiker vooral aan het feit dat de taal zich automatisch aanpast aan veranderingen in de maatschappij. Je hoeft daar als taalgebruiker niet bepaald een inspanning voor te doen: die aanpassing gaat vanzelf. Zonder problemen, zonder dat de taalgebruiker ze opmerkt. Het duidelijkst voel je die veranderingen in het lexicon. Onze woordenschat breidt elke dag uit: nieuwe woorden komen met een rotvaart onze taal binnen gesijpeld: soms om te blijven, soms om ook meteen weer te verdwijnen. Vreemd genoeg zijn er ook nog altijd dingen in onze immer veranderende maatschappij die maandenlang naamloos door het leven gaan. Onbekend is onbemind: die uitdrukking lijkt voor die zaken wellicht de meest voor de hand liggende verklaring te zijn. Hoewel, ook zaken die minder dringend benoemd moeten worden, krijgen een naam die met een beetje rugwind dan ook de standaardtaal kan binnendringen.

recte ontleningen krijg je wanneer je een nieuw woord vormt naar het voorbeeld van een bestaand woord uit een vreemde taal. Er zijn drie soorten. Zo heb je ten eerste de leenvertaling, waarbij je een complex woord uit een vreemde taal geheel of gedeeltelijk vertaalt en waarbij de structuur van dat complexe woord behouden blijft. De vorming van *wolkenkrabber* naar het Engelse voorbeeld *sky scraper* is zo'n leenvertaling. Ten tweede zijn er de betekenisontleningen: dat zijn in het Nederlands reeds bestaande woorden waaraan een nieuwe betekenis wordt toegevoegd, die overgenomen wordt uit een vreemde taal. Zo betekent het woord *controleren* bij ons steeds vaker *macht hebben over*, naar het Engelse *to control*. Ten slotte zijn er nog de zogenaamde leenschepingen, zoals het woord *deurtelefoon*, dat ontstond naar analogie met het Franse *parlefon*. Bij een leenscheping vorm je een nieuw woord naar het voorbeeld van een woord uit een andere taal. Het gaat daarbij meestal om samengestelde woorden.

Barbarismen: goed of fout?

Het probleem echter met ontleningen is dat veel woorden die via een buitenlandse omweg in onze taal terecht komen, niet erg zuiver op de graat zijn. Veel alienismen worden door taalnormeerders dan ook in het hoekje van de barbarismen - of de niet aanvaarde aliënismen - gedrongen. Die barbarismen worden voor het gemak ingedeeld op basis van de etymologie van het woord. Zo noemen we barbarismen uit het Frans gallicismen, denk aan *solden* of *schrik hebben*. Barbarismen uit het Duits zijn dan weer germanismen, uit het Engels worden ze anglicismen genoemd (bijvoorbeeld *de meest dure schoenen*). Studenten hebben het vaak moeilijk met die afkeurende houding ten opzichte van barbarismen, zeker wanneer het om woorden gaat die zij overvloedig gebruiken in hun eigen taalgebruik. Daar komt de spanningslijn tussen taalnormeerders en taalhistorici dan overduidelijk aan de oppervlakte. Taal leeft, dus taal

Directe en indirecte ontleningen

Er zijn verschillende manieren waarop nieuwe woorden onze taal binnenkomen. De belangrijkste manier is wellicht ontlening. Aliënismen of leenwoorden kunnen direct of indirect aan een vreemde taal ontleend worden. Bij directe ontleningen gaat het dan om vreemde woorden die nog niet aan de taalsystematiek van het Nederlands zijn aangepast (zoals *patrouille*), of bastaardwoorden die wél aan de taalsystematiek van het Nederlands zijn aangepast, maar desalniettemin als exogeen herkenbaar blijven (zoals *dessert*). Sommige woorden zijn tegelijk vreemd woord en bastaardwoord: een voorbeeld daarvan is *nylon*, dat met de uitheemse uitspraak met /ai/ een vreemd woord is, en met de vernederlandste uitspraak met /ei/ een bastaardwoord is. Indi-

verandert. Als men die veranderingen welig zou laten tieren, dan zou de chaos onafwendbaar zijn. Ik durf voor studenten die taaldynamiek wel eens te vergelijken met het verkeer: als er geen regels zijn, loopt het fout. Daarom moeten we afspreken welke woorden of wendingen in welke contexten juist of fout zijn. Zonder afspraken zou die talige levendigheid meteen de bovenhand nemen en de verstaanbaarheid ongetwijfeld in het gedrang brengen. Daarnaast is taal een levend iets, dus is het per definitie oncontroleerbaar. Historici bestuderen die talige evolutie van dichtbij, en stellen vast dat woorden die vroeger onaanvaardbaar waren, stilaan de standaardtaal binnendringen. Voor veel studenten is het erg verwarrend het fragiele evenwicht tussen die twee standpunten te zien. Bovendien kunnen we niet ontkennen dat er evolutie is, al moeten we dan ook toegeven dat we die evolutie tot op zeker hoogte moeten bedwingen en controleren.

Nieuwkomers

Woorden die eveneens op die spanningslijn balanceren, maar die niet door ontlending onze taal zijn binnengedrongen, zijn de neologismen of nieuwvormingen. Op de website <http://www.nlterm.org/neoterm/lijst.htm> staat een vrij accurate lijst met nieuwvormingen in onze taal. De woorden in de lijst zijn aanklikbaar en zo kan men de bron achterhalen waar die nieuwkomers voor het eerst werden aangetroffen. Het woord *alcoholbus* verscheen bijvoorbeeld op 10 december 2007 voor het eerst in een Nederlandse krant. Het woord betekent 'een busje dat uitgerust is met apparatuur waarmee het alcoholpromille meteen kan worden vastgesteld'. Origineel, dat wel, maar of dat woord ook effectief in onze standaardtaal zal doordringen, is zeer twijfelachtig. Veel van die neologismen zijn immers eendagsvliegen: leuk bedachte woorden, die vaak een nieuw idee of een nieuwe zaak in de maatschappij benoemen, maar die zo weinig frequent gebruikt worden dat ze even later in vergetelheid verzan- den. Het andere uiterste is natuurlijk ook mogelijk: een neologisme wordt opgepikt (meestal in de pers) en groeit uit tot een frequent gebruikt standaardtalig woord dat de nieuwste editie van elk woordenboek haalt.

Swaffelen, massagespinnen en guimauves

Met die neologismen zijn echter twee vreemde dingen aan de hand. Aan de ene kant worden er neologismen gevormd die zaken benoemen, die de modale standaardtaalgebruiker nooit of nauwelijks tegenkomt. Het meest voor de hand liggende voorbeeld is het woordje *swaffelen*, in 2008 verkozen tot 'Woord van het Jaar' door

het *Genootschap Onze Taal* en de makers van *Van Dale*. *Swaffelen* staat voor 'het laten slingeren van het mannelijk geslachtsdeel en er moedwillig tegen een object mee aantikken'. Het woord kreeg in 2008 enorme media-aandacht door een YouTube-filmpje van een Nederlandse student die de Taj Mahal swaffelde. Later werd er in een tv-programma op de Nederlandse zender BNN een oproep gedaan om zoveel mogelijk foto's of videobeelden te bezorgen van objecten die geswaffeld werden. En zo ging de bal aan het rollen. Wat echter vreemd is aan dit hele voorval, is dat er een neologisme de standaardtaal binnendrong zonder dat daarvoor in onze veranderende maatschappij onmiddellijk aanleiding toe was. Ik kan me vergissen, maar ik ken weinig mannen die hopeloos op zoek waren naar de benaming om met hun 'mannelijk geslachtsdeel tegen een object aan te tikken'. Het omgekeerde is nog veel vreemder: er zijn talloze zaken die wij frequent gebruiken, of die we in het straatbeeld tegenkomen, maar waarvoor er tot op heden nog geen woord bestaat. Ik denk dan aan zo'n apparaatje met een ijzeren handvat waarop een aantal dunne ijzeren draden staan waarop kleine bolletjes bevestigd zijn. Kruidvat spreekt van een *nekmasseur*, in de Blokker heeft men het over een *hoofdmassage-apparaat*, in Nederland lijkt *massageprikkel* of *hoofdmassagespin* frequent te zijn. Kortom, niemand is het erover eens hoe dat ding nu precies heet. Hetzelfde geldt voor het gummiachtige snoepgoed dat Sinterklaas verdeelt. Er bestaan verschillende termen: *onze-lieve-vrouwjes*, *guimauves*, *gummi's*, *marshmallows*, *jiepkies*, noem maar op. Geen enkele term is terug te vinden in *Van Dale*. Wellicht komt het woord *onze-lieve-vrouwjes* het dichtst in de buurt van wat we bedoelen, omdat de snoepjes in Sinterklaastijden meestal de vorm hebben van Onze-Lieve-Vrouw. Taalhistoricus Joop Van der Horst claimt dat het ontbreken van dergelijke woorden vooral te maken heeft met het feit dat die 'woordloze zaken' relatief nieuw zijn in de maatschappij. Zo hebben we ook nog steeds geen standaardtalig woord voor bijvoorbeeld 'de man met wie je moeder samenwoont'. Het zou best kunnen dat de taal zich langzamer aan de maatschappij aanpast dan wij aanvankelijk zouden vermoeden. Al duurt die aanpassing in het geval van de Sinterklaassnoepjes wel erg lang. Inderdaad, taal leeft, maar vooral: taal leeft in een eigen tempo. Het enige wat wij als taalgebruiker kunnen doen, is ons daarnaar schikken ...

Karen De Loenen is als praktijkassistent verbonden aan de vakgroep Nederlandse taalkunde en taalbeheersing van de Katholieke Universiteit Leuven.

Karen.DeLoenen@arts.kuleuven.be

Interview

Jet Marchau: jeugdliteratuur en de strijd tegen de vervlakking

BRUNO COMER

‘Voor kinderen zal het wel goed zijn’. Van een dergelijke, neerbuijgende uitspraak gruwelt Jet Marchau, die al sinds 1980 met jeugdliteratuur bezig is. Zij legt er de nadruk op dat jeugdboeken aan strikte kwaliteitsnormen moeten voldoen. Een jeugdschrijver bewandelt een slappe koord: enerzijds moet hij jongeren iets bieden dat uitstijgt boven het gewone, anderzijds moet hij toegankelijk blijven. Dat is en blijft een subtiële evenwichtsoefening, maar in de voorbije decennia hebben tal van schrijvers mooie resultaten bereikt. ‘Het gebeurt dat ik voorlees voor mijn kleinkinderen’, vertelt Jet, ‘en dat zij me vragen om nog eens te herbeginnen omdat ze het zo mooi vinden. Dan weet je dat het snor zit. En soms grijpt mijn kleindochter naar hetzelfde boek van Astrid Lindgren dat mijn dochter destijds kapot gelezen heeft. Die pareltjes zijn tot evergreens uitgegroeid.’

Inflatie van boeken

Een groot probleem is dat er te veel gepubliceerd wordt. ‘Er zijn boeken waarvan ik me afvraag wat de uitgever bezield heeft om zoiets op de markt te brengen’, zucht Jet. ‘Denk maar aan de vloed van griezelverhalen die tot voor kort de boekhandels overstroomde. Ik vermoed dat sommige uitgeverijen redeneren: van tien boeken zijn er acht losse flodders en twee schoten in de roos. De winst die we daaruit halen, compenseert het verlies van de acht andere. Mijn vraag is of de uitgeverijen beter niet meer investeren in een zorgvuldige selectie en een efficiënte begeleiding van de auteurs. Zij zouden zo zichzelf en de jeugdliteratuur een grote dienst bewijzen. Op die manier zou kwaliteit minder moeite

hebben om boven te drijven.’

Jet geeft als lector ook uitgave-advies. ‘Ik krijg veel kaf te verwerken’, zegt ze. ‘Veel mensen denken dat het verhaal dat ze voor hun kinderen bedacht hebben, zomaar gepubliceerd kan worden. In veel gevallen zijn die verhalen totaal onbruikbaar. Sommige manuscripten bieden wel perspectieven, maar dan is het belangrijk dat de auteur verder geholpen wordt. Hij moet de kans krijgen om te groeien. De onverslijtbare “Vlaamse Filmpjes” bijvoorbeeld vormen een goede opstap en het is jammer dat een reeks als “Historische verhalen” als oefenbasis verdwenen is.’

Beginnende auteurs maken klassieke fouten: ze gebruiken clichés, hun taal is niet correct, de verhaallijn is te hoekig of zij schrijven veel te expliciet. Een schrijver moet een lezer geregeld zelf iets laten invullen (zie ka-

dertje 1) en overbodige uitleg vermijden. Het respect voor die vaste regels kan het boek al een heel eind vooruit helpen. ‘Ik erger me vooral aan de speelplaatstaal die sommige auteurs gebruiken om zich populair te maken’, gromt Jet. ‘Het argument van “ja, maar jongeren spreken zo” vind ik niet ter zake. Jongeren hebben recht op een rijke taal. Als er gevloekt, gedroomd of gefilosofeerd wordt, dan moet dat functioneel voor het verhaal zijn.’

Meningsverschillen

Jet houdt dus vast aan een aantal wel omlijnde criteria, maar toch verschillen recensenten onderling sterk van mening: het boek dat de ene de hemel in prijst, wordt door de andere zeer sceptisch ontvangen. ‘Je kunt er inderdaad niet buiten dat iedere recensent zijn eigen persoonlijkheid heeft’, zegt onze gesprekspartner. ‘Volgens mij is het belangrijk dat alle collega’s die met boekbesprekingen bezig zijn, over een breed referentiekader beschikken. Er is wel degelijk een band tussen de jeugd- en volwassenenliteratuur. Recensenten die over eenzelfde totaalbeeld beschikken, zullen misschien nog een andere opinie hebben. Maar ze zullen hun visie meer kunnen plaatsen in een groter geheel en zo tot een betere dialoog komen. Hou er rekening mee dat er altijd trends bestaan: de geëngageerde literatuur van de jaren zeventig en tachtig, de terugkeer naar de avonturenroman, de meer beschouwende boeken. En altijd staan er auteurs op die tegen een bepaalde tendens ingaan. Het is aan de recensenten om dan een juiste analyse te maken.’

Jet juicht nu bijvoorbeeld het succes van vertaalde boeken in de jeugdliteratuur toe. Bij het begin van de Kinder- en Jeugdjury kregen de boeken van de Vlaamse auteurs de voorkeur. Wij wilden ze een duwtje in de rug geven. Maar langzamerhand bleven we in hetzelfde kringetje van auteurs draaien. Door de vooruitgang van de vertaalwetenschap is de concurrentie uit het buitenland veel groter geworden. Voor de Vlaamse en Nederlandse auteurs zal die concurrentie niet altijd aangenaam zijn, maar je kunt die evolutie als een stimulans zien om nog beter te doen. En de vertaalde jeugdromans doen een frisse wind waaien, ze zorgen voor nieuwe invalshoeken en verbreden de wereld.

Dat ondervond Jet op school en in de discussiegroepen van de Kinder- en Jeugdjury, waarvan ze in 1981 een van de stichters was. ‘Jongeren laten hun oordeel snel blijken’, stelt Jet vast. ‘Je voelt meteen of een boek hen geprikkeld heeft of niet. Wanneer ze moeten uitleggen waarom ze nu een boek goed of slecht vinden, worden de zaken minder duidelijk. Je moet hen soms helpen om hun mening te expliciteren. Maar dikwijls werd ik ook verrast door de gevatheid waarmee ze op mijn vragen reageerden. Hun bewoordin-

gen brachten mij soms tot een nieuw inzicht. Het is jammer dat de kranten en tijdschriften nog weinig ruimte laten voor de bespreking van jeugdboeken. Noodgedwongen beperk ik de bespreking van interessante boeken tot enkele regels. Het internet opent dan wel nieuwe mogelijkheden. De weblog www.verteleens.be laat tal van geïnteresseerden toe over jeugdliteratuur in al zijn aspecten te praten en te discussiëren. In de voorbije decennia hebben ook de universiteiten meer belangstelling gekregen voor het genre, maar die dreigt nu weer ‘verloren te gaan’ (zie kadertje 2).

Ik erger me vooral aan de
speelplaatstaal die sommige
auteurs gebruiken om zich
populair te maken.

Leesmicrobe

Het belangrijkste voor Jet is echter dat de leesmicrobe behouden blijft. Zelf is ze er door gebeten. ‘Mijn man en ik hebben ons te pletter gelezen’, glimlacht ze. ‘Onlangs keken we naar een tv-uitzending die de programma’s van vroeger in herinnering bracht. We betrapten ons er op hoe weinig we daarvan gezien hebben.’

Als lerares Nederlands-Engels-Duits gaf Jet jarenlang les in Kortrijk en pendelde ze naar die stad vanuit Brugge. Tijdens de treinreizen heeft ze veel kunnen lezen. ‘Een boek dat ik te bespreken krijg, neem ik eerst helemaal door. Als me dan de zin bekruipt om het nog een tweede maal te lezen, is dat een goed teken. Ik ga dan telkens na waarom de tekst me geboeid heeft. Met potlood stip ik de meest relevante passages aan en ik hou een lijstje bij met vaste parameters: inhoud, taal, stijl, psychologische uitdieping, inleving, structuur ... Aan de hand van de gegevens die op die manier naar boven komen, schrijf ik de bespreking.’

Jets loopbaan als recensente startte in de periode dat ze loopbaanonderbreking had genomen om voor haar drie kleine kinderen te zorgen. ‘Ik kon niet stilzitten en de vrije tijd die me restte, besteedde ik als vrijwilligster in de Brugse Oxfamwinkel. Ik hield de bibliotheek bij en kwam zo in contact met feministische en jongerenliteratuur. Ik was toen ook al enkele jaren actief in de Literaire Verkenningen van de vzw Moritoen. Van de interviews die ik afnam, heb ik veel geleerd. Ik leerde er onder meer dat kwaliteit vooral een zaak is van gedrevenheid, geduld en ambacht.’

Impliciet blijven: een voorbeeld

Een citaat uit 'Mare en de dingen' van Tine Mortier en Kaatje Vermeiren:

'Grootmoeder struikelde nooit. Niet over de knoestige wortels van de eik, niet over het hek en niet over losse stenen halverwege het paadje bij de vijver.' 'De auteur typeert de grootmoeder en beschrijft tegelijkertijd haar leefomgeving', stelt Jet Marchau. 'De auteur kijkt met de ogen van een kind én in een mooie, suggestieve taal.'

Het belangrijkste is dat de leesmicrobe behouden blijft.

interessant onderzoeksgebied van het totale literaire veld, met vele raakpunten, onder meer met de pedagogie, de onderwijskunde, de beeldende kunst ...

Momenteel dreigt het gevaar dat de studie van de jeugdliteratuur in Vlaanderen in de verdrukking komt. Maar misschien hebben we alleen met een golfbeweging te maken. In het begin van de jaren tachtig lag de belangstelling voor het genre ook om en bij het nulpunt, en dankzij studie, evenementen en voordrachten allerhande slaagden de liefhebbers van de jeugdliteratuur erin de nodige belangstelling te wekken. Opnieuw is er zo'n inhaalbeweging nodig. Hoe toon je jongeren anders de weg naar de literatuur voor volwassenen?

Jeugdliteratuur: terug naar af?

Met het emeritaat van professor Rita Ghesquière van de K.U.Leuven dreigde de leerstoel jeugdliteratuur in de verdrukking te komen. De universiteit Antwerpen leek de fakkel over te nemen, maar momenteel zijn er maar twee onderzoeksters actief en de toekomst blijft onzeker. Verheugend is dat de Universiteit van Tilburg met een master jeugdliteratuur start. Maar de evolutie blijft ongunstig. Nochtans zat de aandacht voor de jeugdliteratuur in de jaren negentig in de lift, toen onder meer de Gouden Uil (ook voor jeugdliteratuur) uitgeschreven werd. Maar tijdens de laatste tv-uitzending met de uitreiking van de prijs bleek al hoezeer jeugdliteratuur een ondergeschikte rol speelde. De recente evolutie is eigenaardig en verontrustend, want het aanbod van jeugd- en kinderliteratuur wordt steeds groter en ouders en leraars hebben het steeds moeilijker om hun weg te vinden naar het geschikte boek. Zij zien door de bomen het bos niet meer.

Naast klassiekers als Annie M. G. Schmidt, Astrid Lindgren en Roald Dahl moet ook nieuw talent aan de oppervlakte komen. Via de universiteit en hogescholen kunnen toekomstige leerkrachten contact krijgen met de hedendaagse jeugdliteratuur. En dat is maar een eerste stap, want jeugd- en kinderboeken moeten niet alleen op academisch niveau bestudeerd worden. Van schrijvers, recensenten en leraars wordt verwacht dat ze het enthousiasme doorgeven aan volgende generaties. Boeken dragen immers bij tot de slaagkansen van jongeren (zie kadertje 3).

De studie van jeugdliteratuur op onze alma maters is een essentiële schakel in die ketting. Jeugdliteratuur is een zeer

Zien lezen doet lezen

Een studie die verscheen in het tijdschrift *Research in Social Stratification and Mobility* ging het effect na van het boekenbezit van de ouders op de kinderen. Meer dan 70.000 gezinnen werden gevolgd. Het bleek dat kinderen waar er thuis meer dan 500 boeken te vinden zijn, 20% meer slaagkansen hebben op de universiteit. Ter vergelijking: het hoger opleidingsniveau van de ouders is maar goed voor 16%. Uit onderzoek blijkt dat dit effect zich overal voordoet: zowel in de kapitalistische als in de communistische landen, als onder het Zuid-Afrikaanse apartheidsregime. Als jongeren aan het lezen slaan, haalt het boek het op de televisie en de computer. Kinderen die lezen, kunnen zich gemakkelijker concentreren, hebben een grotere woordenschat en zijn lid van een bibliotheek waardoor ze blijven lezen.

Let wel: de stapel boeken alleen volstaat niet. Belangrijk is dat ouders bezig zijn met boeken: dat ze verhaaltjes voorlezen, met hun kinderen over boeken praten, hen laten vertellen wat ze gelezen hebben, enz. Het kind dat in geen enkel boek geïnteresseerd is, bestaat niet. Het komt er alleen op aan het boek te vinden dat wel zijn belangstelling wegdraagt.

Taalzorg in de Vlaamse provinciebesturen

STEFANIE VANSTAEN

In onze maatschappij zijn veel lezers gefixeerd op taalfouten. Een goed opgebouwde tekst met een taalfout wordt vaak verketterd, terwijl een slecht opgebouwde tekst zonder manifeste taalfouten op veel clementie kan rekenen. Dat komt omdat taalfouten behoren tot het uiterlijk en net zoals

we de neiging hebben om mensen op hun uiterlijk te beoordelen, hebben we diezelfde neiging ook voor taal. Mensen die teksten schrijven voor het grote publiek, kunnen maar beter op hun hoede zijn. Denken we maar aan journalisten, copywriters, communicatiemedewerkers en ... ambtenaren. Terwijl de eerste drie groepen niet zelden een taalkundige opleiding achter de rug hebben, is dat voor ambtenaren vaak niet het geval. Toch moeten zij zowel bestuurskundige documenten (besluiten, nota's ...) als andere publicaties (brochures, folders ...) schrijven voor een breed publiek. Vraag is of zij daar op de een of andere manier bij worden geholpen? Nemen overheidsinstellingen initiatieven om het taalgebruik van hun ambtenaren op een hoger niveau te brengen? Met andere woorden: doet de overheid aan taalzorg? Van de Vlaamse overheid, die beschikt over een eigen taaldienst, kan men alvast zeggen dat ze inspanningen levert om de ambtenaren te begeleiden op taalgebied. Maar hoe zit het met de provinciebesturen in Vlaanderen? Doen ook zij aan taalzorg? Om het antwoord op die vraag te achterhalen, is een duik in het veld onontbeerlijk.

Taaladviseurs

Een van de manieren om aan taalzorg te doen, is het in dienst nemen van een taaladviseur. In drie van de vijf Vlaamse provincies kunnen de provinciale ambtenaren een beroep doen op zo'n taaldeskundige, met name in Limburg, Vlaams-Brabant en West-Vlaanderen. Zij lezen voornamelijk teksten na, corrigeren ze en geven taaladvies. Opvallend is dat hun andere taken sterk van provincie tot provincie verschillen. Zo doceert de taaladviseur van Limburg de cursussen 'Spelling' en 'Opstellen van nota's en besluiten' aan de provinciale ambtenaren. Daarnaast stelt zij voor alle ambtenaren een 'Taalmap' samen met informatie over spelling, grammatica enz. Tot slot kunnen de Limburgse provincieambtenaren ook op een interne taalwebsite terecht voor tal van taaltips en spellingsoefeningen.

De taaladviseur van Vlaams-Brabant geeft geen taalcursussen aan de ambtenaren, maar stelde voor hen wel drie documenten met taaltips samen. Zo bundelt *Taaltips van A tot Z* een aanzienlijke hoeveelheid woorden die vaak op een foute manier gebruikt worden. Twee andere documenten zijn een lijst van de tien meest voorkomende taalfouten en de meest gebruikte afkortingen binnen het Vlaams-Brabantse provinciebestuur. In de provincie West-Vlaanderen neemt de taaladviseur geen extra initiatief om het taalgebruik van de ambtenaren op een hoger niveau te brengen. Het is overigens zo dat zij wegens tijdsgebrek en onderbemanningsproblemen haar redactie- en correctiewerk danig heeft moeten terugschroeven. De ambtenaren van de bovengenoemde provincies krijgen dus hulp om hun taalgebruik te cultiveren. Maar hoe zit het met de twee provincies die het zonder taaladviseur moeten stellen?

De communicatieverantwoordelijken van Antwerpen en Oost-Vlaanderen geven alvast te kennen dat ook zij

regelmatig ambtenaren over de vloer krijgen die worstelen met een taalvraag. Meestal krijgen zij dan ook wel een antwoord op die vraag. We mogen er dus van uitgaan dat taaladvies in de provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen - weliswaar eerder sporadisch - verleend wordt op de centrale communicatiedienst. Verder voert die dienst ook regelmatig redactie-, revisie- en correctiewerk uit. Bij de provincie Antwerpen is het overigens zo dat alle teksten voor de website sowieso aan een taalcontrole onderworpen worden. Omdat de ambtenaren van Antwerpen en Oost-Vlaanderen geen beroep kunnen doen op een taaladviseur, worden in die provincies geregeld activiteiten en vormingssessies over taal georganiseerd voor de communicatieambtenaren van de verschillende departementen.

Taalrichtlijnen

Een andere manier om aan taalzorg te doen, is het opstellen van richtlijnen voor documenten. In vier van de vijf Vlaamse provincies krijgen de ambtenaren dergelijke richtlijnen, enkel in West-Vlaanderen gebeurt dat niet. Doorgaans bepalen de richtlijnen hoe bestuurskundige documenten, zoals nota's en verslagen, opgesteld moeten worden. In Limburg beschikken alle ambtenaren over een boek vol richtlijnen voor vier bestuurskundige documenten, getiteld *Leidraad bij het opstellen van nota's en besluiten, brieven en verslagen*. Vlaams-Brabant neemt in zijn huisstijl richtlijnen op voor brieven, formuleren en publicaties. Diezelfde huisstijl bevat ook enkele algemene taalrichtlijnen voor alle teksten die binnen het provinciebestuur tot stand komen, onder andere voor het gebruik van hoofdletters en van de beleefdheidsvorm.

In Oost-Vlaanderen werkt men momenteel aan handleidingen voor formuleren en besluiten van de deputatie. Daarnaast bevat de huisstijlgids van die provincie een hoofdstuk 'Richtlijnen voor teksten' met onder meer aandacht voor het gebruik van spatiëring, aanhalingstekens en afkortingen. In Antwerpen kunnen de ambtenaren het document *Good practices* gebruiken. Dat document bevat richtlijnen voor het schrijven van webteksten. De ambtenaar vindt hier onder meer informatie over de structurering van webpagina's, het weergeven van internetlinks en het werken met navigatiekolommen. Het document bevat ook een omvangrijk hoofdstuk dat gewijd is aan correct taalgebruik. Het valt op dat de provincies zonder taaladviseur, met name Oost-Vlaanderen en Antwerpen, meer taalrichtlijnen hebben dan de provincies met een taaladviseur. Het gebrek aan een taaladviseur wordt dus gedeeltelijk opgevangen door het aanreiken van uitgebreide taalrichtlijnen.

Interprovinciale samenwerking

Uit het voorgaande blijkt dat elke provincie zijn eigen weg gaat op het vlak van taalzorg. Toch bestaan er twee organisaties, de Vereniging van de Vlaamse Provincies (VVP) en Kortom, die ambtenaren uit respectievelijk de verschillende provincies en de verschillende overheidsinstellingen verenigen. De taaladviseurs en communicatieverantwoordelijken zouden daar kennis en ervaringen met elkaar kunnen uitwisselen. De vraag is of dat in werkelijkheid ook gebeurt. De VVP is een vzw die de vijf Vlaamse provincies verenigt.¹ Ze vormt een platform voor samenwerking tussen de vijf Vlaamse provinciebesturen inzake het ontwikkelen van nieuwe initiatieven, overleg, ervarings- en kennisuitwisseling en het bundelen van deskundigheid. De VVP telt verschillende sectorgebonden commissies, waaronder ook een commissie Communicatie. Die commissie bestaat uit de communicatieverantwoordelijken van de vijf Vlaamse provincies. Om de zes weken komen zij samen om hun ervaringen te delen en hun kennis over communicatiepraktijken door te geven. De taaladviseurs echter zijn geen lid en hebben geen enkel geïnstitutionaliseerd contact met elkaar.

Kortom is een vzw die zo'n vijfhonderd communicatieprofessionals uit de sector van de overheidscommunicatie verenigt.² De vereniging wil de kennis in verband met overheidscommunicatie bundelen en uitwisselen om zo het vak te professionaliseren en de deskundigheid van haar leden te vergroten. Via een website, een kennisdatabank, een forum en een elektronische nieuwsbrief bezorgt Kortom haar leden nuttige informatie en bruikbaar advies. Daarnaast organiseert de vzw een uitgebreid gamma aan vormingsactiviteiten. Kennis- en ervaringsuitwisseling en netwerkvorming tussen lokale en bovenlokale communicatieambtenaren staan daarin centraal. In principe kan vrijwel iedereen lid worden van Kortom: ambtenaren van de federale en Vlaamse overheid, ambtenaren van gemeenten, steden en provincies ... Opnieuw echter hebben de taaladviseurs - in tegenstelling tot hun communicatiecollega's - geen weet van het bestaan van Kortom, laat staan dat ze er lid van zijn. Toch wel vreemd, want Kortom besteedt ook veel aandacht aan correct taalgebruik en biedt er ook opleidingen over aan.

Enkele aanbevelingen

We kunnen besluiten dat elk Vlaams provinciebestuur aan taalzorg doet. Maar het verschil in aanpak is groot en onderlinge afstemming ontbreekt. Daarom ter afsluiting nog enkele aanbevelingen voor een meer gecoördineerde en efficiëntere aanpak. Opmerkelijk is dat niet alle provinciebesturen een taaladviseur in

dienst hebben. Omdat gebleken is dat de ambtenaren toch vaak taalvragen en -problemen hebben, lijkt het wenselijk dat elk provinciebestuur over ten minste één taaladviseur beschikt. Wat ook verbaast, is dat de drie taaladviseurs niet van elkaars bestaan op de hoogte zijn. In deze kennismaatschappij, waarin kennisuitwisseling een *hot topic* is, is het vreemd dat de drie taaladviseurs geen contact hebben met elkaar. Het lijkt nochtans een goed idee dat zij geregeld samen zouden komen, om ideeën uit te wisselen en elkaar te helpen. Zo hoeven ze ook niet altijd zelf opnieuw het warm water uit te vinden. Alle taaladviseurs vertelden me dat ze bij een spellingwijziging de belangrijkste wijzigingen in kaart brengen. Dat werk, dat nu drie maal afzonderlijk gedaan wordt, zou bijvoorbeeld afwisselend door slechts een taaladviseur gedaan kunnen worden. Ook acties om de ambtenaren warm te maken voor de nieuwe spelling, zouden gezamenlijk op touw gezet kunnen worden. Nog iets wat de taaladviseurs met elkaar zouden kunnen delen, zijn de taaltips. In de meeste provincies worden wekelijks of maandelijks taaltips op het intranet geplaatst. Het lijkt echter niet evident om telkens opnieuw nieuwe kwesties te kunnen toevoegen. Daarom zou het geen slecht idee zijn om bijvoorbeeld de taaltips met elkaar te delen of om afwisselend taaltips op te stellen die door alle provincies gebruikt kunnen worden. Daarnaast zouden de taaladviseurs ook samen een lijst kunnen opstellen van de meest voorkomende fouten in de verschillende provinciebesturen.

Wat ook opvalt, is dat de taaladviseurs weinig betrokken worden bij de activiteiten van de communicatieambtenaren, zowel intern als extern. Als je het organigram van bepaalde provinciebesturen bekijkt, zie je dat de taaladviseur doorgaans niet behoort tot de communicatiedienst. Uiteraard hebben communicatieambtenaren en taaladviseurs andere taken, maar een nauwere samenwerking lijkt toch wel aangewezen. Dat de taaladviseurs ook extern niet betrokken worden bij de activiteiten van de communicatieambtenaren, blijkt uit de vaststelling dat ze geen lid zijn van verenigingen als Kortom of VVP. Nochtans organiseren die twee verenigingen heel wat activiteiten over taal en correct taalgebruik. Het lijkt me daarom wenselijk dat ook de taaladviseurs nauwer bij die verenigingen betrokken worden.

Nog een heikel punt ten slotte is het opstellen van de bestuursdocumenten. Sommige provincies hebben hier geen richtlijnen voor, andere provincies laten die richtlijnen opstellen door de taaladviseur en in nog andere provincies zijn communicatieambtenaren er verantwoordelijk voor. Aangezien het echter in elke provincie om vergelijkbare documenten gaat (formulieren, nota's en besluiten), zou het veel efficiënter zijn om ook op dat vlak samen te werken. De provincies zouden bijvoorbeeld een werkgroep kunnen oprichten met medewerkers uit elke provincie die zich bezighoudt met

het opstellen van richtlijnen voor besluiten, een andere werkgroep voor nota's, enzovoort.

Ik ben ervan overtuigd dat een dergelijke samenwerking zou leiden tot nog efficiëntere resultaten. Maar we kunnen alvast blij zijn vast te stellen dat de provinciebesturen wel degelijk aan taalzorg doen en meer dan ooit beseffen dat een correct taalgebruik onderdeel uitmaakt van een goede dienstverlening voor de burger.

Noten

1. Vereniging van de Vlaamse Provincies, [internet], <<http://www.vlaamseprovincies.be/paginas/voorstellingvvp/VVP-missie/VVP-missie.html>> [geraadpleegd op 21 februari 2010].
2. Kortom, [internet], <<http://www.kortom.be/kortom/1662/default.aspx?id=2016>> [geraadpleegd op 21 februari 2010].

Stefanie Vanstaen behaalde in 2008 het diploma Master in de Taal- en Letterkunde (Nederlands-Latijn) aan de K.U.Leuven. In 2009 werd ze Master in de Culturele Studies en in 2010 Master in de Bedrijfscommunicatie met als masterproef 'Een onderzoek naar taalzorg in de Vlaamse provinciebesturen'.

e-mail: stefanievanstaen@hotmail.com

Afasie: als taal niet meer vanzelfsprekend is

HYO JUNG DE SMET

Neurolinguïstiek is een onderdeel van de taalwetenschap en is voornamelijk een multi- en interdisciplinair onderzoeksdomein. Zo gebruikt het theorieën van andere wetenschappelijke disciplines, zoals taalkunde, neurologie, neuro-anatomie, neuropsychologie, logopedie en beeldvorming. In de neurolinguïstiek staat de relatie tussen spraak/taal en het menselijk brein centraal: welke hersenstructuren zijn belangrijk voor spraak en taal, hoe gebeurt spraak- en taalprocessing, welke spraak- en taalproblemen kunnen optreden na een hersenletsel? Alle aspecten van taal - denk aan fonologie, morfologie, semantiek, syntax, pragmatiek - worden onderzocht, zowel bij het produceren van gesproken en geschreven taal (expressieve modaliteit) als bij het begrijpen ervan (receptieve modaliteit). Deze bijdrage wil een introductie geven over neurolinguïstische concepten en meer bepaald over afasie.

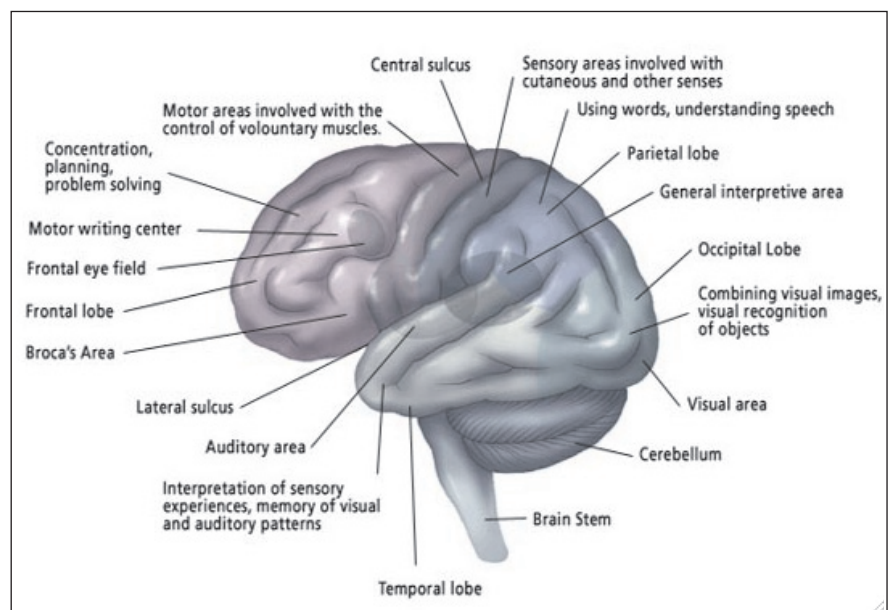
op welke taalstoornissen er kunnen optreden, geven we een schematisch overzicht van de belangrijkste hersenstructuren.

De hersenen ontleed

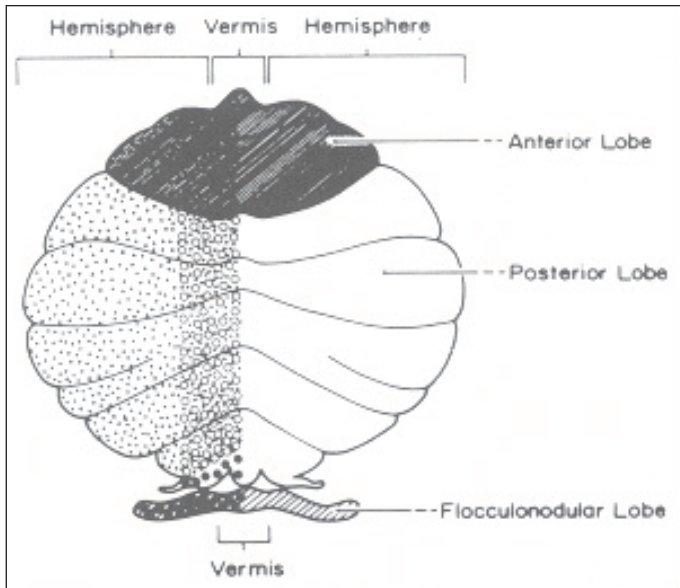
De hersenen kunnen onderverdeeld worden in het cerebrum (de grote hersenen), het cerebellum (de kleine hersenen) en de hersenstam. De grote hersenen bestaan uit een linker- en rechterhemisfeer (hersenhalft) en worden ieder onderverdeeld in een frontaalkwab, parietaalkwab, temporaalkwab en occipitaalkwab (Figuur 1). Aan de achter-onderzijde van het brein ligt het cerebellum. Dat bestaat eveneens uit een linker- en rechter cerebellaire hemisfeer verbonden door een middenstructuur, de vermis (Figuur 2). De hersenstam verbindt de hersenen met het ruggenmerg. Deze structuur bevat de oorsprong van hersenzenuwen die heel wat basisfuncties reguleren, zoals o.a. kauwen en slikken, ademen, slaap en andere reflexen.

Definitie

Afasie is een taalstoornis veroorzaakt door een hersenletsel dat meestal het gevolg is van een zogenaamd cerebrovasculair accident (hersenvloedingen, herseninfarcten), in de volksmond beter bekend als een 'beroerte'. Deze taalstoornis kan ook optreden na hersentumoren, schedeltraumata (bijvoorbeeld verwonding aan het hoofd na een ongeluk) en infectieziekten. Voor we ingaan

Figuur 1 (bron: <http://www.princetonbrainandspine.com/subject.php?pn=brain-anatomy-066>)

Wetenschap en afasie

Het begin van wetenschappelijk onderzoek naar afasie dateert van rond het midden van de 19de eeuw. Een leuke anekdote is dat het begrip ‘talenknobbel’ ontstaan is uit de pseudowetenschappelijke leer van de frenologie. Die zogenaamde schedelleer suggereerde dat voelbare uitwendige knobbels van het schedeloppervlak een specifieke functie zouden hebben.

Twee belangrijke mijlpalen binnen het afasiologisch onderzoek zijn de patiëntenbeschrijvingen van Paul Broca (1824-1880) en Carl Wernicke (1848-1905). Daardoor ontstond er een nonfluente (‘afasie van Broca’) en fluente (‘afasie van Wernicke’) afasietypologie. Afhankelijk van de plaats van het hersenletsel spreekt men van het ene of het andere afasietype. Zo is de Broca-afasie een motorische, expressieve afasie die ontstaat na een beschadiging van het motorisch spraakcentrum. Het hersenletsel bevindt zich meer vooraan in de (linker)hersenhalfrand. Bij een Wernicke-afasie is het sensorisch spraakcentrum beschadigd, en is het letsel meer achteraan in de (linker)hersenhalfrand te vinden.

Mensen met een Broca-afasie spreken moeizaam en aarzelend. Ze krijgen te maken met agrammatisme (verkeerd of niet toepassen van verbuigingen, voornamelijk gebruik van infinitieven, weglaten van voorzetsels, vereenvoudigde zinsstructuur) en een eentonige zinsmelodie geassocieerd met een vrij goed taalbegrip en gestoord nazeggen. Een Wernicke-afasie daarentegen wordt gekenmerkt door ernstige taalbegripsmoeilijkheden, gestoord nazeggen gecombineerd met een vlotte spraakproductie maar met talrijke afwijkende taalelementen op woord- en zinsniveau, een goede articulatie en een normale zinsmelodie. Wernicke introduceerde ook het begrip ‘conductie-afasie’: vol-

gens hem waren het motorisch en sensorisch spraakcentrum verbonden door een vezelbaan (de *fasciculus arcuatus*). Een letsel ter hoogte van deze structuur zou een vloeiende afasie met normaal taalbegrip en gestoord nazeggen doen ontstaan. Vervolgens werden andere afasiesyndromen gedefinieerd zoals de transcorticale variant van een Broca- en Wernicke-afasie waarbij het nazeggen dan normaal is. Een afasiepatiënt kan ook voornamelijk woordvindingsproblemen hebben waardoor hij pauzes en talrijke omschrijvingen gebruikt, terwijl articulatie, begrip en nazeggen normaal zijn. Als alle taalmodaliteiten gestoord zijn (spontane spraak, taalbegrip en nazeggen), spreekt men van een globale afasie. Vaak zijn er ook lees- en/of schrijfproblemen (alexie en agrafie) en worden ook hier verscheidene types onderscheiden op fonologisch en semantisch niveau. Variabelen zoals woordlengte, frequentie, regelmatigheid van spelling, woordvoorstelbaarheid en grammaticale klasse kunnen dan een invloed hebben op de lees- en schrijfprestatie van een afasicus. Er bestaat dan ook een meer cognitief-neuropsychologische benadering waarbij taalpsychologen taalverwerkingsmodellen ontwikkeld hebben om op schematische wijze aan te tonen op welk niveau de stoornis zich bevindt.

Spraakstoornissen

Naast een taalstoornis kan er ook een spraakstoornis (dysartrie) optreden doordat de spiergroepen die voor de spraakproductie zorgen, niet goed werken. Patiënten gaan dan bijvoorbeeld te traag/snel spreken, met een hese/schorre stem, een onnauwkeurige articulatie van consonanten en klinkers, nasaliteit, of een te lage/hoge toonhoogte. Er kan ook een articulatiestoornis (spreekapraxie) vastgesteld worden, waarbij er een stoornis is in het programmeren van de positie en opeenvolging van de articulatorische bewegingen om spraak te produceren. Zoekend monddragend en een verkeerde selectie van klanken zijn dan de zichtbare kenmerken.

Afasie ook bij kinderen

Deze verworven spraak- en taalstoornissen zijn niet alleen volwassen fenomenen, maar worden ook bij kinderen vastgesteld. Tot eind jaren 70 heerste er in de vakliteratuur een standaarddoctrine die stelde dat bij kinderen voornamelijk een motorische/expressieve afasie optrad, die van voorbijgaande aard was met steeds een gunstige prognose, en dat de rechterhemisfeer in staat was om taalfuncties over te nemen. Het baanbrekend onderzoek van Woods en Teuber (1978) heeft onder meer aangetoond dat klinische beelden waarvan men verkondigde dat zij niet bestonden bij kinderen,

wel degelijk vastgesteld kunnen worden en dat de prognose niet altijd even gunstig is. Sindsdien zijn er talrijke studies gepubliceerd die de belangrijkste kenmerken van de standaarddoctrine hebben tegengesproken. Een recente literatuurstudie heeft aangetoond dat er diverse afasiesyndromen gerapporteerd zijn na verscheidene letsellokalisaties en etiologiën, en dat er een uniforme verdeling bestaat tussen fluente en nonfluente afasietypes. Bovendien werden op basis van een analyse van de anatomo-klinische verbanden opvallende overeenkomsten tussen de afasie bij kinderen en volwassenen gevonden. Wat betreft de prognose blijkt er een verlaagde kans op herstel als er bij het begin van de afasie sprake is van een auditieve begripsstoornis, maar er werd geen correlatie gevonden tussen etiologie en leeftijd bij het begin van de afasie en de mate van herstel (Baillieux et al., 2006). Bovendien worden na het klinische herstel van de afasie, schoolse moeilijkheden en persisterende lees- en schrijfproblemen bij oudere kinderen gerapporteerd (voor een overzicht zie De Smet en Paquier, 2009).

Een andere belangrijke bevinding is dat onderzoek van de laatste drie decennia heeft aangetoond dat ook het cerebellum betrokken is in een spectrum van linguïstische, cognitieve en gedragsmatige processen. Voorheen werd aangenomen dat het cerebellum louter een regulator was van motorische functies zoals evenwicht, spraak en coördinatie. Neuro-anatomische, klinische en beeldvormingsstudies toonden aan dat er wederzijdse connecties bestaan tussen de grote en de kleine hersenen en dat zowel kinderen als volwassenen met cerebellaire letsels taalproblemen kunnen vertonen. Deze resultaten hebben veel onderzoekers geïnspireerd en aangezet tot meer systematisch onderzoek. Daardoor is het aantal klinische studies van cerebellaire patiënten substantieel toegenomen, aangezien taal voorheen niet onderzocht werd in deze populatie. Zo zijn woordvindingsmoeilijkheden, verminderd spontaan taalgebruik, grammaticale problemen, begripsstoornissen, lees- en schrijfproblemen en zelfs een afasie beschreven bij cerebellaire patiënten. Welke precieze werkingsmechanismen ten grondslag liggen aan de invloed van het cerebellum op taal, cognitie en affect, daarover is er nog steeds geen duidelijke consensus in de literatuur. Op welke manier is het cerebellum betrokken in ons linguïstisch, cognitief en emotioneel functioneren? Hoe komt het dat er een groot verschil is in het voorkomen van de linguïstische, cognitieve en affectieve stoornissen? In welke mate komt de verdere linguïstische en cognitieve ontwikkeling in het gedrag bij kinderen die op jonge leeftijd cerebellaire letsels oplopen? Deze vragen wijzen duidelijk op de noodzaak van meer systematisch, multidisciplinair en longitudinaal onderzoek in deze specifieke patiëntenpopulatie (De Smet et al., 2009).

Naast de diagnose van spraak- en taalproblemen is het belangrijk om een adequate therapie op te stellen voor een optimaal herstel. Voor een uitgebreide bespreking van bestaande therapeutische mogelijkheden verwijzen we graag naar Visch-Brink (2006), maar ook hier moet het belang van een multi- en interdisciplinaire aanpak benadrukt worden met een belangrijke rol voor de lin-

guïstiek, de logopedie, de neuropsychologie, de neurologie en de beeldvorming.

Nood aan wetenschappelijk onderzoek

In België en Nederland zouden er naar schatting minstens 20.000 volwassenen afatisch worden na een cerebrovasculair accident. Een afasie heeft niet alleen ernstige gevolgen voor de communicatieve mogelijkheden, maar zorgt ook voor problemen op persoonlijk, emotioneel, sociaal en relationeel vlak, zelfs op langetermijn. Bovendien is het in kaart brengen van spraak- en taalstoornissen na hersenschade steeds belangrijker geworden door de toenemende vergrijzing van de westerse bevolking. Dat maakt dat de laatste jaren het wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van afasie, langetermijngevolgen en logopedische behandeling van afasie substantieel toegenomen is.

Referenties

- Baillieux, H., Bundervoet, T., Mariën, P. en Paquier, P.F. (2006), Verworven kinderafasie: een systematisch onderzoek van de literatuur. *Stem-, Spraak- en Taalpathologie*, 14, blz. 89-142.
- De Smet, H.J., en Paquier, P. (2009), Afasie bij kinderen met niet-aangeboren hersenletsel. *Logopedie*, 22, blz. 48-58.
- De Smet, H.J., Baillieux, H., Wackenier, P., De Praeter, A., Engelborghs, S., Paquier, P.F., De Deyn, P.P. en Mariën, P. (2009), Long-term cognitive deficits following posterior fossa tumour resection: A follow-up neuropsychological and functional neuroimaging study. *Neuropsychology*, 23, blz. 694-704.
- De Witte, L. (2006), Overzicht in afasiologische concepten. In E. Robert & P. Mariën (Red.), *Afasie (Z)onder Woorden*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant, blz. 15-29.
- Visch-Brink, E. (2006), Afasietherapie, keuzes te over, maar welke beslissing? In E. Robert & P. Mariën (Red.), *Afasie (Z)onder Woorden*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant, blz. 31-56.
- Woods, B.T., & Teuber, H.L. (1978), Changing patterns of childhood aphasia. *Annals of Neurology*, 3, blz. 273-280.

Hyo Jung De Smet is als doctor-assistent verbonden aan de vakgroep Experimentele Psychologie van de Universiteit Gent en doet onderzoek naar spraak- en taalstoornissen en taalprocessen.

E-mail: hyojung.desmet@ugent.be

Te boek

Thesaurus betekenisverwante woorden

FILIP DEVOS

Met de *Van Dale Thesaurus. Synoniemen en betekenisverwante woorden* wordt een geactualiseerde uitgave op de markt gebracht van het *Van Dale Groot woordenboek van Synoniemen en andere betekenisverwante woorden* uit 1991.

In het *Voorwoord* wijst de uitgever op de hulp die dit woordenboek de taalgebruiker kan bieden. Het geeft in de eerste plaats synoniemen:

wie bijvoorbeeld een alternatief zoekt voor *rijk*, komt terecht bij *be-middeld*, *vermogend*, *gegoed*, enz. of bij synoniemen voor 'enorm rijk' als *steenrijk* of *stinkend rijk*. Daarnaast helpt de thesaurus ook om op woorden te komen: via het lemma *bord* geraak je zo aan de naam voor een 'bord met losse vellen om op te schrijven': een *flip-over* of *flap-over*. Ten slotte geeft het woordenboek informatie over woordverschillen op het gebied van betekenis, stijl en gebruik: *opulent* en *puissant rijk* bijvoorbeeld zijn vrij formele woorden die de betekenis 'enorm rijk' weergeven.

In de uiterst beknopte *Gebruiksaanwijzing* wordt iets gezegd over de trefwoorden en de artikelopbouw, en komen kort de vijf betekenisrelaties aan bod waar deze *Thesaurus* op focust: synoniemen, hyponiemen, hyperoniemen, associatieven en antoniemen. Synoniemen worden hier gedefinieerd als woorden met dezelfde betekenis, die tot dezelfde woordsoort behoren en elkaar in een tekst kunnen vervangen (vb. **doelman**: *keeper*). Labels wijzen op gebruiksbeperkingen: voor *doelman* is *sluitpost* formeel, *goalie* en *kiep* zijn informeel en *doelwachter* is archaïsch. Niet alle woorden hebben synoniemen, en dan wordt dat vermeld. Onder **aambeeld** (in de betekenis 'soort blok') bijvoorbeeld staat [geen synoniemen]; terwijl de tweede betekenis wel synoniemen heeft: *aambeeldsbeentje*, *incus* (med.), een soort *gehoorbeentje*, dat op zich een soort *bot* ('been') is.

fietsen

pedaleren (form.), peddelen (inf.), trappen (inf.)

▼ op een racefiets, in competitieverband wielrennen, koersen op een mountainbike, mountainbiken

▲ *rijden* > *zich voortbewegen* > *gaan*¹

Associatieven (weergegeven met een ≈ voor het woord) zijn woorden waarvan de betekenis sterk samenhangt, maar in tegenstelling tot sy-

noniemen behoren ze niet tot dezelfde woordsoort en kunnen ze elkaar in een tekst bijgevolg ook niet vervangen (vb. **actief** ≈ werken, enthousiast of **haten** ≈ boos). Antoniemen of tegengestelde vormen (aangeduid met ◀▶) zijn bijvoorbeeld **hoog** ◀▶ laag. De vierde betekenisrelatie die sommige lemma's vermelden, zijn hyponimische relaties. Hyponiemen (aangeduid met ▼) zijn woorden die een preciezere betekenis hebben dan andere woorden. Zo is *appel* een soort *fruit*, een *hoogspanningsmast* een soort *paal*, een *haas* een soort *knaagdier*, dat dan weer een soort *zoogdier*, *dier* en *wezen* is. Hyponiemen worden in de lemma's voorafgegaan door distinctieve kenmerken: een *lamp* aan het plafond is een *plafonnière*, een draagbare *lamp* een *zaklantaarn* of een kleine *lamp* met gericht licht een *spotje*. Hyperoniemen (aangeduid met ▲) zijn net het tegenoverstelde: *fruit*, *paal*, *lamp* en *knaagdier* zijn overkoepelende termen of hyperoniemen van *appel*, *hoogspanningsmast*, *zaklantaarn* en *haas*.

Deze thesaurus is vooral interessant om op hyponiemen van bepaalde woorden te komen: voor *schoen* is er bijvoorbeeld specifieker: *balletschoen*, *bergschoen*, *bordeel-sluiper*, *kistje*, *klomp*, *laars*, *lakschoen*, *mocassin*, *molière*, *overschoen*, *galoche*, *pantoffel*, *slof*, *pump*, *puntschoen*, *sandaal*, *jezusnikes*, *schuit*, *slipper*, (e)*spadrille*, *sportschoen*, *stapper*, *wandelschoen*, *waterschoen*, (water)*sjoffel*. Een handig naslagwerk dus dat de belangrijkste betekenisrelaties in het lexicon weergeeft.

Van Dale Thesaurus. Synoniemen en betekenisverwante woorden. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Uitgevers, 2010, ISBN 978 90 6648 877 9, 934 blz., 79 euro.

Te boek

Latijnse citaten

FILIP DEVOS

Als Prismapocket verscheen een zevende druk van *Latijnse citaten en gezegden* van G.J.M. Bartelink. Het bevat een dikke 3000 (alfabetisch op beginwoord geordende) citaten en gezegden uit de klassieke oudheid, met dichters en redenaars als Ovidius, Vergilius en Cicero, maar ook uit de middeleeuwen en de renaissance. Waar mogelijk, en dat is overwegend toch wel het geval, is de vindplaats van de citaten gegeven.

Het naslagwerk bevat naast de eigenlijke lemma's een lijst van afkortingen (van auteurs, jammer genoeg zonder volledige bibliografische referenties) en een trefwoordenregister. Zo kom je bijvoorbeeld via 'brood' en de vermelding 'A 257' bij het citaat nummer 257 dat begint met de letter a: *Aqua et panis est vita canis*, 'Water en brood is een hondenleven', en het citaat P 8: *Panem et circenses* (Juv. 10,81), 'Brood en spelen'.

Ook is er, in tegenstelling tot de eerste druk van dit werk, een personenregister. De frequentst geciteerde auteurs zijn trouwens Cicero, Horatius, Juvenalis, Ovidius, Plautus, Seneca, Terentius en Vergilius. Handig zijn de verwijzingen naar varianten. Onder het lemma Q 81 bijvoorbeeld vinden we 'Qui docet, discit. Wie onderricht, leert daarvan, z H 65', en onder H 65: 'Homines dum docent, discunt (Sen., *Brieven* 7, 8) De mensen leren door te onderwijzen, z Q 81'.

Apud novercam queri (Plautus, *Pseudolus* 314)

Bij zijn schoonmoeder klagen (aan het verkeerde adres zijn).

Libenter homines id quod volunt credunt (Caesar, *De bello Gallico* 3, 18, 6)

De mensen geloven graag wat ze zelf willen.

Tacitus loquitur (vgl. Cic., *In Catilinam* 1, 7, 18)

Zwijgend spreekt hij toch.

Disce aut discede (motto op Eton College bij Windsor)

Leer of ga heen.

In een appendix zijn een aantal (meer bepaald 170) grafschriften, emblemata-teksten, deviezen, lijfspreuken en inscripties opgenomen, 'meestal producten uit een meer recente tijd, maar wel vaak op de antieke gedachtewereld geënt'. Daar vinden we bijvoorbeeld de Latijnse woorden terug waarmee Bart De Wever zijn overwinningsspeech opende na de Belgische federale verkiezingen van 13 juni 2010: zijn winnende partij N-VA (Nieuw-Vlaamse Alliantie) noemde hij dan te staan voor 'Nil volentibus arduum'. Letterlijk zei hij: 'De afkorting N-VA staat vanavond voor 'Nil volentibus arduum', voor zij die willen, is niets onmogelijk'. Onder dat lemma staat in dit citatenboek vermeld: '(devies van een Rederijkersgenootschap uit Amsterdam, naar Hor. *Oden* 1, 3, 37: *Nil mortalibus ardui est* Niets is moeilijk voor de stervelingen) Niets is moeilijk voor hen die willen'. Na zijn overwinning van 2009 al had de N-VA-voorzitter zijn verkiezingstoespraak met een Latijns citaat geopend: *Constantia et labore*, 'Met volharding en arbeid', een citaat dat trouwens een devies is van Chr. Plantijn (1514-1589): *Labore et constantia*, 'Door inspanning en standvastigheid'. Sinds De Wever zijn toespraken doorspekt met Latijnse citaten zou, aldus de Vlaamse pers in de zomer van 2010, de interesse voor Latijn toegenomen zijn. *Latijnse citaten en gezegden* biedt kortom meer dan stof genoeg voor wie zijn taalgebruik met oude wijsheden wil opvrolijken.

G.J.M. Bartelink, *Latijnse citaten en gezegden*. Houten-Antwerpen: Unieboek/Het Spectrum (Prisma Taalbeheersing), 2010 (zevende druk), ISBN 978 90 491 0608 9, 318 blz., 16,99 euro.

Te boek

Nieuwsberichten schrijven

FILIP DEVOS

Bij Boom Onderwijs verscheen een tweede druk van *Nieuwsberichten schrijven*, een praktijkgericht boek voor 'aankomende journalisten, maar ook voor meer ervaren redacteurs en communicatieadviseurs die betere nieuwsberichten willen schrijven'. Auteurs zijn Paul van der Bijl en Jan van Vegchel. Van der Bijl is docent aan het Domein Media, Creatie en Informatie van de Hogeschool van Amsterdam en van Vegchel doceert Nieuws en nieuwsberichten aan de Universiteit van Amsterdam en is hoofdredacteur van de regionale publieke Omroep West. Beiden hebben enige tijd als journalist gewerkt voor het ANP (Algemeen Nederlands Persbureau). Hun boek is vooral voor studenten interessant; doorgewinterde journalisten zullen er weinig echt nieuws uit kunnen halen.

Nieuwsberichten schrijven bevat vijf hoofdstukken: 1 Wat is nieuws?, 2 Een nieuwsbericht schrijven, 3 Verschillende soorten nieuwsberichten, 4 Persberichten en 5 Ethiek. Het boek bevat een bijlage met opdrachten en een checklist (over onder meer de lead, de stijl, de structuur, vormvereisten enz.); aanvullende literatuur en een register sluiten het geheel af.

In hun voorwoord wijzen de auteurs erop dat er 'hele boekenkasten volgeschreven zijn met verhandelingen over nieuws'. Wat echter ontbreekt, is een praktijkgericht boek dat focust op nieuwsberichten ('de moeder aller berichten'). De vraag hoe je een goed, kort en interessant nieuwsbericht schrijft, staat centraal.

Wat is nieuws? 'Nieuwsjournalistiek', aldus de auteurs, 'is geen harde wetenschap met wetten, formules en eenduidige uitkomsten.' Nieuws moet wel actueel zijn, afwijken van wat je verwacht en belang hebben voor de lezer. Het heeft vaak met bekende mensen te maken en staat vaak dicht bij huis; vaak ook heeft nieuws te maken met unieke gebeurtenissen. Hoe je een nieuwsbericht schrijft, en welke soorten berichten er zijn (zoals zacht nieuwsberichten, aankondigingen, nieuwsberichten voor websites, voor radio en tv, voor teletekst en kabelkrant, voor social media als Hyves en Twitter) illustreren de auteurs onder meer in kaderstukjes waarin uitgewerkte praktijkvoorbeelden opgenomen zijn. Tussendoor leer je dat het Algemeen Nederlands Persbureau ongeveer 500 nieuwsberichten per dag levert, en er in Nederland al drie keer zoveel voorlichters zouden zijn als journalisten. Maar ook onder meer embargo's, rechtbankverslaggeving, de 5 W's en de H, leads, datelines en creditlines, de Raad voor de Journalistiek komen aan bod.

Enkele citaten

Het belangrijkste eerst. Dat is het motto als je een nieuwsbericht schrijft.

De eerste, de grootste, de langste. De eerste man die de Atlantische Oceaan over roeit, is nieuws, de tweede al een stuk minder en de derde is (en blijft) een nobody. De eerste dag hittegolf is het vermelden waard, de tweede dag is het afgezaagd, oud nieuws.

Bepaal altijd zelf wat het nieuws is. Wees op je hoede.

De journalist die op zoek is naar nieuws, heeft eigenlijk alleen iets aan de eerste alinea.

Nieuws is datgene wat afwijkt van wat je verwacht.

Hou dicht bij huis, hoe groter het nieuws.

Het mooiste is als je je berichtgeving kan baseren op eigen waarneming.

Nieuwsberichten schrijven is een vlot, helder en eenvoudig geschreven, zeer op de praktijk gericht, rijk geïllustreerd en door zijn vele praktische tips erg bruikbaar (basis) boek voor (vooral aankomende) journalisten.

Paul van der Bijl en Jan van Vegchel, *Nieuwsberichten schrijven* (tweede druk). Den Haag: Boom Onderwijs, 2010, ISBN 978 90 473 0139 4, 107 blz., 16,50 euro.

Te boek

Het protocol in België

FILIP DEVOS

Wetenswaardigheden over België, zijn plechtigheden en symbolen en praktische handleiding inzake protocol' staat op het voorblad te lezen van *O dierbaar België ... Het protocol in België*. De auteur van deze tweetalige uitgave, E. Van den Bussche, is sinds 1996 protocolchef van de Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken. Het protocol is een systeem van (uiterst) formele verbale communicatie (zoals briefwisseling en aanspreekvormen) en niet-verbale communicatie (zoals kledij en tafelplannen).

'De drang om "het goed te doen" is nog steeds levendig aanwezig in het domein van de omgangsvormen, de etiquette, de organisatie, de voorrangen, het ceremonieel ... samengevat in één woord: het "protocol"', aldus de auteur. *Protocol* is een woord dat uit de Griekse woorden *protos* ('de eerste') en *kollein* ('binden, hechten, lijmen') samengesteld is: het staat dus voor 'de eerste binding' of 'de eerste indruk'.

In het eerste deel, 'Wetenswaardigheden over België', zijn de meeste hoofdstukken gewijd aan (de geschiedenis van) de nationale symbolen: de Nationale plechtigheden, de Brabançonne, de Belgische driekleur, de Congreskolom, het Graf van de Onbekende Soldaat, foto's van Vorsten in openbare gebouwen en lokalen, titels, en het dragen van de sjerp. Het tweede deel, 'Praktische handleiding inzake protocol', heeft het achtereenvolgens over de bevestiging en de volksliederen, tafelplannen, briefwisseling, kledij, eretekens en voorrangen. Uit de inhoudsopgave blijkt dat verbale communicatie in verschillende (maar weinige) hoofdstukken aan bod komt, met name: uitnodigingen, aanspreektitels en briefwisseling.

deurs. [...] De enige Belgen die recht hebben op de titel "Excellentie" zijn bisschoppen en hulpbisschoppen.

- De volksliederen worden rechtstaand beluisterd, waarbij een ernstige en waardige houding wordt aangenomen.

Uit dit boek leer je verder onder meer dat een heer zijn hoofddekseel moet afnemen als hij op straat een dame, een oudere persoon of een meerdere ontmoet, wat avondtoilet 'de grand soir' en 'de petit soir' betekent, wat de precieze tekst is van de volksliederen, hoe burgemeesters een sjerp moeten dragen, hoe je rechters aanspreekt en wat de voorrangsregels zijn. Een uitgebreide voorranglijst sluit dit boekje namelijk af: na de Koning en de Leden van de Koninklijke Familie volgen in die lijst bijvoorbeeld op de tweede plaats de Kardinalen; op de 24ste de Rechters bij het Internationaal Gerechtshof van Den Haag; op de 54ste de Voorzitters van de Provincieraden; op de 104de de Gouverneur van de Nationale Bank; op de 136ste de Hoogleraren en Buitengewoon hoogleraren bij de universiteiten; op de 158ste ten slotte de Lagere officieren.

Enkele citaten

- Protocol mis je pas als het er niet is. Protocol is als zuurstof: men ziet het niet, maar iedereen heeft het nodig.
- De persoon tot wie de Koning het woord richt, antwoordt eenvoudig en spontaan; de aanspreekvormen: "Sire", of "de Koning", of "Uwe Majesteit" zijn gebruikelijk.
- Een brief aan de Koning of aan de Koninklijke Familie mag met een typemachine of computer zijn getypt. De aanschrijftitel en slotformule zijn bij voorkeur met de hand geschreven.
- De titel "Excellentie" wordt slechts in de derde persoon gebruikt. Hij komt onder meer toe aan buitenlandse ambassa-

E. Van den Bussche, *O dierbaar België ... Het protocol in België / Noble Belgique, o Mère chérie ... Le protocole en Belgique*. Heule: UGA, 2008, ISBN 978 90 6768 935 9, 89 blz., 44,50 euro.

Taal en letteren

HUGO BROUCKAERT

Heel lang geleden heb ik iets gestudeerd dat destijds 'wijsbegeerte en letteren' werd genoemd. Ik heb toen een diploma behaald waarvan de voorzitter en de leden van een bekrachtigingscommissie, ingesteld krachtens de op 31

december 1949 gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden, zwart op wit bevestigden dat het regelmatig uitgereikt werd. Dat is niet niks, want het diploma gaf uitzicht op een schitterende loopbaan in het onderwijs en misschien wel in academische kringen.

Het lot heeft me in een andere richting gestuwd, maar mateloos is nog altijd mijn bewondering voor wetenschapslui die zich op het gebied van taal- en letterkunde bewegen, vooral wanneer zij onmetelijk veel weten over bijzonder weinig.

Sommigen noemen die mensen ten onrechte vakidioten. Ik echter bereik een lichte vorm van extase als ik in een krant lees dat een eminent linguïst uit een onooglijk dorp aan de oever van de Guadalquivir zijn intrede in de Koninklijke Academie voor de Spaanse taal waarlijk niet gemist heeft. Die man naar mijn hart hield er een uiteenzetting van een uur lang over de letter Q. Zijn toespraak was dan weer een beknopte samenvatting van jarenlang onderzoek en overpeinzing. Hij hoopt zijn bevindingen ooit in een zesdelige publicatie neer te gieten. Niets Q's is de professor vreemd en de wereld staat, wankelt of gaat ten onder met of zonder de Q, die hij in de buurt van de Semitische talen voorzichtig heeft zien ontstaan en waarvan hij de adembenemende opgang heeft gevolgd tot de letter zoals die zich vandaag aan ons voordoet. De Q is buitengewoon nuttig en zij die hem willen zien verdwijnen, zijn Qultuurbarbaren, aldus de Spaanse specialist, die zijn hand niet omdraait voor een finzinnige woordspeling in het Nederlands. Heerlijke man, die alfawetenschapper!

In dezelfde lijn ligt het werk van een Engelse literatuurkenner die in het laatste decennium van de vorige eeuw een inleiding van enkele honderden bladzijden op

Shakespeares Hamlet heeft gepubliceerd en er onlangs in geslaagd is om bij de eerste regel van het drama (en die luidt: *Who's there?*) een voetnoot van 49 pagina's te produceren die een schat aan bijkomende en bijzonder verhelderende informatie bevat. Ook die polyhistor is een verrukkelijke kerel!

De klap op de vuurpijl komt echter uit Vlaanderen. Binnenkort verschijnt van Prof. Dr. Anna Koloet - een pseudoniem - een turf die op geen enkele stevig in een steunmuur verankerde boekenplank mag ontbreken. Mevrouw Koloet heeft immers een uitputtende studie gewijd aan de (het) puntkomma of het (de) kommapunt. Zij behandelt dit bijzondere leesteken taalkundig, sociologisch, sociolinguïstisch, taalkundig-historisch en uit nog een aantal opmerkelijke wetenschappelijke invalshoeken. Voor al wie met het lot van de kommapunt begaan is, betekent dit werk een fikse steun in de rug.

Het is dan ook niet zonder enige trots dat ik u de oprichting kan aankondigen van de vzw 'De kommapunter' ('De puntkommaër' zou iets minder goed bekken), die een tijdschrift zal uitgeven waarin de vele aspecten van het thema aan bod zullen komen. De volgende titels staan al op stapel:

- De puntkomma en wij.
- Het kommapunt vroeger en nu.
- Haalt het puntkomma het einde van het decennium?
- Het kommapunt als psychische rem.
- Valt de puntkomma uiteen?¹
- Hoe de puntkomma ons leven beïnvloedt.

We houden u van onze initiatieven op de hoogte!

Noot

1. In een punt en een komma.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Welk onderstreept woord is juist gespeld?

- De burgemeester brengt een toost uit op de nieuwe voorzitter.
 - De burgemeester brengt een toast uit op de nieuwe voorzitter.
- Dirk kocht twee bonzaiboompjes voor zijn geliefde.
 - Dirk kocht twee bonsaiboompjes voor zijn geliefde.
- Hij heeft zijn diepste gevoelens geüit.
 - Hij heeft zijn diepste gevoelens geuit.
- Na veel ups en downs maakt Peters bedrijf weer winst.
 - Na veel ups-en-downs maakt Peters bedrijf weer winst.
- Na vijf salto's mortale vond de circus-directeur het welletjes.
 - Na vijf salto mortale's vond de circus-directeur het welletjes.

II. Welk woord wordt hier omschreven?

- blikken doos voor springstoffen
 - boraxdoos
 - schietdoos
 - plofdoos
- betrekking hebbend op het reukvermogen
 - hemianosmetisch
 - odorimetrisch
 - olfactorisch
- ronde of ovale mand, aan de arm of op het hoofd gedragen, voor het vervoer van eetwaren naar of van de markt
 - paander
 - baskiet
 - seroen
- traditionele Joodse muziek
 - mikwe
 - parnas
 - klezmer
- stengel van de tabakspiant, ontdaan van bladeren
 - strumpel
 - compel
 - rampel

III. Zet de juiste definitie bij de onderstaande woorden op 'fagie'

1. coprofagie	a. het eten van rauw vlees
2. odynofagie	b. nagelbijten
3. dysfagie	c. het eten van klei
4. omofagie	d. het eten van uitwerpselen
5. onychofagie	e. pijn tijdens het slikken
6. geofagie	f. het moeilijk slikken

IV. Rijk de woorden aan elkaar

- tafel ... kaart
- soep ... vis
- kamp ... naam
- baan ... terras
- straat ... boot
- club ... motief

V. Zoek het beroep in onderstaande anagrammen

- Bram Dallo - Ronse
- Vera Borstel - Peer
- Ernst Hero - Schelle
- Dirk Kot - Deurne
- Dora Bateau - Namen
- Elio Popo - Brest

OPLOSSINGEN

I. 1a / 2b / 3b / 4a / 5b
II. 1b / 2c / 3a / 4c / 5a
III. 1d / 2e / 3f / 4a / 5b / 6c
IV. 1. bel / 2. been / 3. plaats / 4. café / 5. race / 6. blad
V. 1. ballroomdanser / 2. beroepsvertaler / 3. schoenhersteller / 4. kruidendokter / 5. douaneambtenaar / 6. beroepspiloot